

● BRAZÍLIAI LEVELEK ◀

Egy 21 éves korában előbb csak Pacséról Magyarországra szökött, majd négyévi ott-tartózkodás után Brazíliába vándorolt hazánkfia levelei viszontagságairól, megpróbáltatásairól, idegenben alakult életéről.

AZ ELŐZMÉNYEKRŐL

- ▶ Készülődve Moravica monográfiájának a megírására, a kutatás során föltárt eredményekről egy-egy alkalmi kiadványban adtunk számot. 1976 májusában *Közlöny 1.*, 1977 júliusában *Közlöny 2.* címen. Ez utóbbiban adtam hírt egy olvasói levélről:

„Két évvel ezelőtt² a *Topolya és Környéke*³ oldalain *Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út* címmel folytatásokban közöltük a Pacséron gyűjtött balladákat, balladás történeteket. A 28. folytatás *A cséplőgépbe esett lány*, azaz *Farkas Julcsa* szomorú történetével foglalkozott. A Pacséron lejegyzett szöveg sajnos töredék, és ezt olvasóink közül »azon melegében«⁴ többen is jelezték. Egy ilyen levelet Moravicáról hozott a posta:

Tisztelt Szerkesztőség!

Nagy érdeklődéssel olvasom a *Magyar Szót*, vele együtt a *Topolya és Környékét* is. Ügyszólván minden betűjét elolvasom, mivel az unokám is írt gimnazista korában egy pár riportot a *Topolya és Környékében*. Lehet, hogy emlékeznek még rá: Kókity Rozália.

A vasárnapi, tehát az október 5-i újságban olvastam a *Farkas Julcsa* történetét. Mivel szeretem a népköltészetet, ha nem veszik rossz néven, egy kis kiigazítást alkalmazok. Pl. az első vers⁴ jó. De tovább úgy énekeltek gyerekkoromban, csak azzal a különbséggel, hogy mi moravici szűrűt énekelünk. (Ha jól tudom, itt is történt.)

■

² 1975–76 folyamán.

³ A *Magyar Szó* napilap vasárnapi mellékleteként megjelenő, Topolya és Kishegyes község történéseivel, eseményeivel foglalkozó, önálló szerkesztőséggel dolgozó hetilap.

⁴ A „jónak” ítélt első versszak szövege: „Ezernyolcszázhatvanhatodik évben / Mi történt a kispacséri szűrűben? / Farkas Julcsa fellépett az asztagra, / Egyenesen beleesett a dobba.”

●

II. vers

Farkas Jóska elkiáltotta magát,
Mikor csupa vérbe látta a hűgát,
Gépezs uram, álljon meg a masina,
Julcsa hűgom beleesett a dobba!

Tisztelt szerkesztőség!
Nagy érdeklődéssel olvastam a Magyar Köztársaság
Közlönyjében a Topolya és környékét is-
tállóan minden betűjét elolvasom,
mivel az unokám is élt gimnazista
korában egypár riportot a Topolya és
környékében. Lehet, hogy emlékeznek
még rá: Kókety Rozália.
A vasárnapi, tehát az október 5. diki
napján olvastam a Farkas Julcsa
történetét, mivel szeretem a népkölté-
szetet, ha nem veszik rossz néven egy-
kis kiigazitást alkalmazzok. Pld.
Az első vers jó. De tovább úgy énekeltek
gyerek korában. Csak azzal a különbséggel
hogy mi Moraviei szűrvit énekelünk.
(Hajól tudom itt is történt)
a másik oldalon van a folytatás.

Gyertek, lányok, tegyük föl a szekérre,
Vigyük el a Hadzsi doktor elébe.
Hadzsi doktor elfordul, és azt mondja:
Ennek csak a jó isten az orvosa.

II vers 126

Farkas Jóska elkialtotta magát,
Mikor esupa vérbe látta a hügát
Gépsz. uram áljon meg a masina,
Julisa hügom beleesett a dobba!
Gyertek lányok tegyük föl a szekérre,
Vigyük el a Hadzsi doktor elébe
Hadzsi doktor elfordul és azt mondja:
Ennek, csak a jó isten az orvosa

III
Farkas méni nyissa ki a kapuját,
Vérbe fagyva hozzuk a Julisa lányát
Jaj-jaj lányom mi történhetett veled,
Ha így látlok az én szívem megreped.
Farkas Jucsát viszik a temetőbe:
Édesanyja kíséri feketebe....

Fejős Judit 66 éves Ist. Moravica
Beogradska 68.

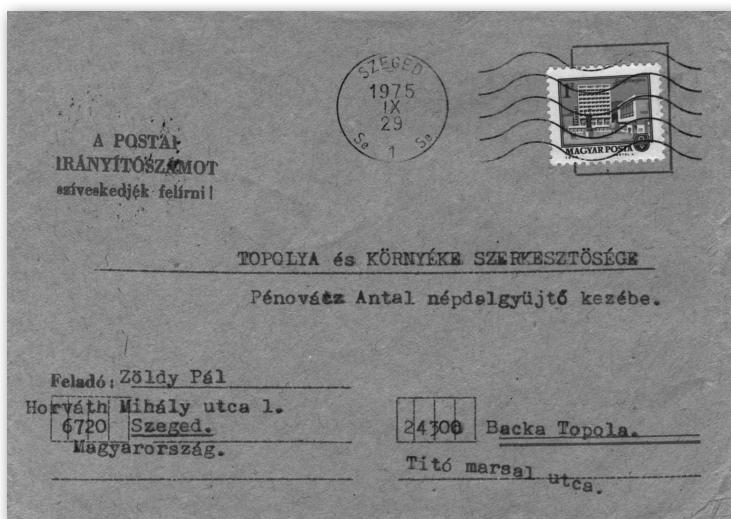
III. vers

*Farkas néni, nyissa ki a kapuját,
Vérbe fagyva hozzuk a Julcsa lányát.
Jaj, jaj, lányom, mi történhetett veled,
Ha így látlak, az én szívem megreped.*

*Farkas Julcsát viszik a temetőbe,
Édesanyja kíséri feketébe...*

Fejős Judit 66 éves
Moravica, Beogradska 68

- Egy másik olvasói levél Szegedről érkezett. Küldője, Zöldy Pál 1975. szeptember 29-én így írt magáról: „Topolyai születésű vagyok, de katonasor után elszakadtam szülőfalumtól, és mikor nyugdíjba mentem, néprajzgyűjtő lettem, csak amolyan önkéntes módon, és hát fiatalkori emlékeimet gyűjtöttem eddig; ugyanis eljárt fölöttem az idő, be kell fejezni, ha akarom, ha nem.”



•

Ami azonban ennél sokkal jobban meglepett, hogy 1978 nyarán hozott a posta levelet a távoli Brazíliából is! Igaz, hogy egy kis kerülővel, de ez most nem fontos!

A *Közlöny* szerkesztőségének Stara Moravica

Tisztelt Szerkesztőség!

A *Közlöny* 2. száma a nővérem, özv. Róka Rozália jóvoltából hozzám is eljutott. Nagy érdeklődéssel olvastam benne a már szinte feledés homályába (ittén nálunk) vesző, de valamikor sokat emlegetett helységneveket. Mert 21 éves koromig Pacséron ettem az édesanyám dagasztotta kenyeret. 1929-ben katonaszökevényeskedtem⁵ át Budapestre, majd 33-ban kijöttem Brazíliába, és azóta már mind ritkábban dalolgom a Kincses tanító úr tanította dalt, hogy „Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára?”

■

⁵ 'katonaszökevényként szöktem'



De ami a legjobban felköltötte a figyelmemet, azaz hogy írásra készítetett *Az egy olvasói levél margójára* című cikk, amiben a 66 éves Fejős Judit – bár töredékben – próbálkozik kiegészíteni a Farkas Julcsa történetét. Az első verset nem közölték le, mert valószínűleg helyes. A második és harmadik vers is helyes, de a három ponttal végződő töredéket sose hallottam. Ellenben a töredék helyett a befejező részt így daloltuk:

*Gépezs úr is kiment a temetőbe,
Igyenesen⁶ az új sírhant elébe.
Imádkozik, kéri a jó teremőt,
Adjon néki igaz szívű szeretőt.*

Még, mint érdekességet, megjegyzem, hogy 1921-ben a morovici határban lévő „Süket” Oblák⁷ [szálláson] (Szalmási⁸ földnek is ismerték) gulyásgyerekeskedtem. Akkor a pacséri Vidity Milán bácsi bérelte, utána a csonoplai svábok vették meg. Ottan, moroviciaktól tanultam meg, és úgy daloltuk, hogy Topolyán történt. Csak most a *Közlönyből* tudtam meg, hogy Pacséron.

Fejős Judit azzal kezdi a levelét, hogy a *Topolya és Környékében*, a *Jaj de széles, jaj de hosszú ez az útban* olvasta. Evvel megint egy régen, úgy aratáskor meg kukoricatöréskor sokat dalolt, de már régen elfelejtett

■
⁶ 'egyenesen'

⁷ Helyesen Obláth, de a pacséri és a moravicai népnyelv még napjainkban is csak, mint Oblák ismeri és emlegeti.

⁸ Szalmásy Ferenc egyike volt azoknak a közbirtokosoknak, akik Moravica határát 1800-ban megvették a kincstártól. Arról is adatok tanúskodnak, hogy 1831–32-ben Szalmásy Miksa földbirtokosnál házitanítoskodott Tácsics Mihály publicista, szocialista politikus is, valamint hogy 1849 februárjában, márciusában, vagyis a „nagy szaladás” idején, ha Szalmásy Gyula tekintetes úr „a Pacséron ’s Bajmokon szállásoló tiszt urakat külömbféle jó borokkal, liqueurökkel, befőzöttek, méz ’s más nyalánkságokkal el nem látja, ’s a’ bitangoló pór népet szinte naponként nem vendégli, Omorovicán ház épen, ember életben alig marad”.

•

nótát, a *Barna Jani* idézte fel bennem. (Már hozzá is kezdtem dalol-
gatni, már amennyiben eszembe jut, mert ugyebár 50 év alatt az ember
sok mindent elfelejt. Szerbül is jól tudtam, és ma már csak káromkodni
tudok, a többit elfelejtettem.) Mert a 30-as években, amikor az itteni
magyar kolónia – 60-70 magyar családot számlált – szombat esténként
összejöttünk egyik-másik honfitárs tanyáján, és eldalolgattunk. De 41-
ben betiltották az összejöveleket, majd a 4 éves nagy maláriajárvány
elűzte a magyarságot, úgyhogy ma az Amazonász vidékétől (Imre
öcsém is ott van) le az argentin–uruguayi határig mindenütt található
„itararéi”⁹ magyar. 41 óta ki-ki magának dalolgat. A citeráink¹⁰ még
megvannak, a rozsdá leette a húrt róluk. A klarinétom¹¹ megrepedt
unalmában. Így osztán¹² a *Barna Jani* nótáját már nem könnyű össze-
eszkábálnom magamnak. Mert Bálint¹³ már még kevesebbre emlékszik
mint én. Józsi öcsém meg felcsapott Jehova követőjének, és mint ilyen,
nem szabad neki csak szent dalokat énekelni. Így a nótázással csak
magamra maradtam.

De így is néha, ha kedvem kerekedik, egyedül próbálom helyet-
tesíteni az egész magyar kolóniát. Bekapcsolom a magnetofont, és
olyan nótázásba kezdek, hogy a szomszédjaim valószínűleg azt gon-
dolják, hogy a sinyor Francisco vagy megbolondult, vagy részeg. Van
mintegy 60 dalom magnetofonszalagra véve. Mind régiek. Úgy, mint
*Hideg szél fúj édesanyám, Édesanyám akkor kezdett siratni, Felleg borul
az erdőre, Bevádollak az istennél, Elszállott a fecske, majd visszajön
este satöbbi*. Meg van Petőfinek is 4 örökszép nótája: *Fa leszek, ha...*
– meg *Az esküvődön én is ott leszek*.

És mivel egész nap egyedül vagyok idehaza, a könyvkötés közben
nótázással szórakoztatom magamat.

■

⁹ Itararé annak a São Paulo melletti brazil városkának a neve, ahol az 1940-es
évek elején pusztító négyéves maláriajárvány előtt a magyarok (60-70 család)
többen éltek.

¹⁰ 'citeráink'

¹¹ 'klarinétom'

¹² 'azután'

¹³ A levélíró testvérbátyja.

Szíves elnézésüket kérem a hibákért, de ugyebár az ember, ha 60 éves korában kezd gépírni, nem megy a karikacsapás szerint.

Maradtam szívélyes üdvözléssel

a 70 éves Tóth Ferenc
Itararé S. P., Brasil
Rua Itaporanga 170

- Mi sem volt természetesebb, hogy erre a levélre a kérdések özönével válaszoltam: mi köze volt valamikor a húrjait vesztett cite-rához, az unalmában megrepedt klarinéthoz, tanult-e valamikor valakitől muzsikálni, a gulyásoskodáson kívül miféle foglalkozásokkal próbálkozott itthon, van-e még rokonsága Pacséron, komákra, cimborákra, gyermekkori, legénykori pajtásokra emlékszik-e még, és egyáltalán 50 év távlatából hogyan emlékszik vissza szülőfalujára? Persze azt se felejtettem el megkérdezni, hogy hogyan került sor a kivándorlására, milyen hányódáson-vetődésen keresztül jutott el odáig, hogy új hazájában, Brazíliában könyvkötő lett.

Kívánságomra aztán hamarosan érkeztek is a levelek. Az első 1979. július 17-i keltezéssel, és 31-i postázással 1979. augusztus 8-án. Az utolsó pedig 2000. július 24-i keltezéssel 2000. augusztus derekán. (A borítékon nem látszik, vagy rá sem került a megérkezést tanúsító pacséri posta bélyegzőjének a lenyomata.) A levelek a családi és a személyes vonatkozású híreken, valamint a pacséri évekre való visszaemlékezéseken kívül az új világban átélt élményekről, az új otthonnak, illetve az új „hazának” az érdekességeiről, szokásairól, hiedelmeiről is beszámolnak, éppen ezért a bennük föllelhető esetleges vagy nyilvánvaló tévedésekkel együtt is forrásértékű dokumentumok. Meggyőződésem, hogy beszédes bizonyítékai az első világháború alatti és a háborút követő évek falusi – elsősorban a szegény, a napszámosorban élő – emberek életének itt ezen a tájon. Egy olyan világ emlékeibe, életvitelébe, mentalitásába, etikájába engednek bepillantást, amely a második világháborút követő évek változásai által, történései következté-

ben az 1950-es évek végére errefelé teljesen eltűnt, megváltozott. Ezért szövegükben csak a nyilvánvalóan gépelési és helyesírási hibának számító vétségeket javítottam ki, illetve – ha a levélíró a szövegében a pacséri nyelvjárásra jellemző alakokat használta: *osztán, citora, klarnét, imejgős, gyerekik, tik bajotok* stb. – még azokat sem. Ilyenkor az írásképet változatlanul hagytam, és – ha szükségesnek véltem – a helyes, illetve a köznyelvben szokásos alakot lábjegyzetben közöltem.

A levelek némelykor inkább az új hazára jellemző részleteket, furcsaságokat, esetleg időjárási vagy egyéb elhanyagolható adatokat tartalmaznak. Ezeket legtöbbször – csakúgy, mint a személyes híreket, családi eseményekre vonatkozó részleteket, illetve a szokásos levélkezdő és levélzáró formulákat – kihagytam. Viszont, ha a jobb megértés megkívánta, a megértést elősegítő rövid kiegészítést – más betűtípussal szedve – zárójelbe tettem.

Talán még azt is szükséges elmondanom, hogy az első levél szövegét, amelynek terjedelme tizenegy sűrűn gépelt oldal, a könnyebb befogadhatóság érdekében tizenhárom részre bontottam, és a részeket – sorszámozva – önálló levelekként adom közre. Az önkényes sorszámozást azután a továbbiakban is folytattam, mit sem törődve azzal, hogy némelykor a tartalmi érdektelensége miatt két-három levél közlése is elmaradt.

AZ ELSŐ LEVÉL,

amelynek kelte 1979. július 17-e, és amely akár amolyan előszóféle is lehetne, illetve amelyben írója az éppen aktuális otthoni események mellett elhagyott szülőfalujára, itthon maradt rokonságára, gyermekkori barátaira emlékezik

Kedves Pénovátz úr!

Levele kissé meglepett. Nem tudtam elgondolni, hogy ki lehet a levélíró, mert a neve teljesen ismeretlen előttem. Csak olvasás közben jöttem rá. De így is megörültem neki, hogy ismeretlenül is felkeresett levelével. A válasszal egy kicsit elmaradtam, mert a levélírás egy kicsit lassan halad nálam, mert néha nem érek rá, máskor meg nem vagyok levélíró hangulatban. És ha írok is, nem sokáig bírom, mert elfáradnak a szemeim a betűket keresni. Mert 60 éves koromban kezdtem gépírni, osztán¹⁴ csak két ujjal peteygettem a gépet.

Kér, hogy írjam meg, hogy mire emlékszem még vissza a hazai, azaz az 50 év előtti otthoni életemre. Sok mindenre. Mert húsz és fél éves voltam, amikor minden búcsú nélkül 1929. április 9-én éjjel átszöktem (Madarasnál) Magyarországra. Akkor még nem gondoltam, hogy soha többé nem fogom KIS PACSÉRT viszont látni.

Azóta többször eldalogatom azt a kis dalt, amit Kincses Sándor tanító úr a 4. osztályban szeretett velünk énekeltetni:

*Szülőföldem szép határa
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.*

*Ha madár jön, tőle kérdem:
Virulsz-e még szülőföldem?*

¹⁴ Az „osztán” itt „és” jelentésben szerepel, egyébként levélírónk is – akárcsak általában a népnyelv – leginkább az „asztán, azután” kapcsolatos kötőszó helyett használja. Használata néha fölösleges is, csak mint töltelékszó szerepel.

●

*Azt kérdezem a felbőktől,
Azt a suttogó szellőtől.*

Kérdezi, hogy mi köze van a citorámnak¹⁵ meg a klarnétomnak¹⁶ a dologhoz. Elég sok. A citorámat Ádor Bálint bácsi csinálta,¹⁷ a Makai utcában lakott. Nyáron részes munkát végzett, télen meg citorát meg tamburát csinált. És a 30-as években avval csináltuk a magyar bálakat a kolónián. (Apostol János S. Pauló-i ref. lelkész meg dr. Boglár Lajos S. Pauló-i magyar konzul sokat táncoltak a muzsikájára.) (A háború alatt Pozsonyban volt konzul, oszt egy orosz katona által véletlenül eldobott gránát megölte.) A konzul dalolni szerető, vidám kedvű ember volt. Mert mint mondta, hogy itt érezte legjobban magát.

A klarinétot meg már itt vettem Brazíliában, 38-ban.

Apám, trombitás Tóth Lajos tovább,¹⁸ mint 30 évig fújta a nagykontrát a Sárközi István rezes bandájában. A trombitás előnevet azért kapta, mert rajta kívül volt még két Tóth Lajos a faluban. Az egyik a harangozó Tóth Lajos, mert harangozó volt a ref. templomban, a másik meg, nem tudom, mér,¹⁹ a baradicskó előnevet kapta. És apám minket is megtanított a muzsikára. De csak Imre öcsémet vették be a bandába. A banda tagjai voltak Sárközi karmester, Sztrenkovics Balázs, kis Gajdos Lajos, Ratkai Sándor, Sós Lajos, Borbély József, Dódony Antal, Dódony Sándor meg Adorján Sándor.

1935 után a magyarság megszaporodott itt a kolónián. Majdnem minden szombat este bálát (poszetát) csináltunk. Mink szolgáltattuk a citorazenét. Majd 37-ben alapítottunk zenekart. Én meg Imre öcsém klarnéttal, Barta Imre bráccsal,²⁰ Mihók Jani meg tamburával.

■

¹⁵ 'citerámnak'

¹⁶ 'klarinétomnak'

¹⁷ A levélíró szinte kizárólag a *csinál* igét használja a különféle tevékenységek megjelölésére. Ez kissé lompossa teszi a stílusát, de szem előtt tartva a levelek dokumentumértékét, nem változtattam rajta.

¹⁸ 'több'

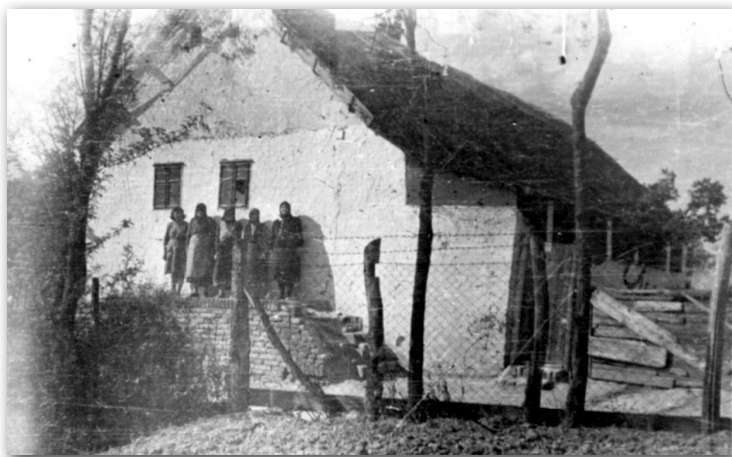
¹⁹ 'miért'

²⁰ 'brácsával'

37-ben csináltunk egy hazai hangulatú szüreti bálát borjúsájú inggel, bő gatyával a lányok meg magyar ruhával. Nagy sikere volt. Jelen voltak az itararéi előljáróságok is meg sokan a városiak. Mindenkinek nagyon tetszett. De már nem tudtuk megismételni, mert a belviszonyok kezdtek zavarosak lenni. Már megkezdődött a németek meg a japánok üldözése. A magyarokat nem üldözték, mert a magyarság zöme jugoszláv vagy román útlevéllel jött ki, és így hivatalosan nem magyarok voltunk.

Írja, hogy a Bárdi közben lakik. (Mint Gatyáülep utca is ismeretes volt.) Jól ismertem, mert az első szerelmem, a Kapusi Albert leánya, Julcsa ott lakott. Később a Gulyás Feri komám felesége lett. A köz fenekében meg Borbély Imre iskolatársam, majd később komám lakott. Tehát ilyenformán kilukasztották a fenekét az utcának. Elég sok sarat tapostam benne.

Én a Könyves Kálmán utcában nevelkedtem. A keleti vége a községi Csorda térre lukadt ki. Nyáron ott őrizte Marton Antal bácsi a község marháit, amolyan koplaló volt. A közepén volt egy nagy gémeskút. Nagyon jó víz volt benne, sokan hordták a vizét inni. A háború után, úgy a 20-as években kipucolták, oszt néhány katonafegyvert is találtak



A szülői ház 1947-ben

•

benne. Ja, a házszámunk 989 volt. Tudom, hogy azóta Pacsérnak az a része is megváltozott (mint ahogy a közös iskola is emeletes lett), de az én lelki szemeim előtt még mindég a vízmosta gödrökkel tarkított utcáival, a Hideg-völgyet egészen beborító fűzfáival a régi falu marad.

Pacséron még van rokonságom. Bece Lajosné a nővérem. 70-ben kaptam tőle az utolsó levelet. Később megtudtam, hogy a sógor mindég nagy rebelliót csinált a levélírástért, mert a bélyeg pénzbe került (osztán²¹ kevesebb maradt neki pálinkára). Mindég is olyan nem kívánatos rokonság voltunk. Az utcán is csak köszöntünk egymásnak. A leányuk, Biczóné (özvegy), Júlia. Ővele levelezek is. Meg a Makaiak. (Csak keveset ismerem közülük.) A sógor, M. József a zsidó temetőben volt gondozó.

Aztán barátim²² voltak Varga Albert, Varga József – bíró is volt, meghalt –, Keresztúri András, Gulyás Ferenc, Borbély Imre. De semmit se tudok róluk, hogy hányan vészelték át a háborút, csak Varga Józsi²³ tudom, hogy tudta nélkül megválasztották bírónak.

Sok szép emlékem van még! (Mert ugyebár 50 év távlatából minden régi emlék megszépül.) Írja, hogy minden érdekli, és mivel nem sürgős, majd megpróbálom [fölidézni őket]. Mert az ilyesmihez²³ nem csak idő meg papír, hanem hangulat is kell, mert az ember nincs mindég levélíró hangulatban. De majd apródonként megpróbálom leírni, már ahogy eszembe jutnak. De most már abba hagyom mára az írást, mert Péter-Pál van, és nagy feszta²⁴ van a Szent Péter téren, és szünet nélkül ropognak a rakéták, a banda muzsikál, árverezik a sült tyúkot, tűzifát, fajmarhát, -lovat, angóramacsát. A bazárosok sátraiban minden csebecsece kapható. A bárakban kocsmai hangulat van. Isszák a sört meg a Coca-Colát. Egy teherautó tetején tanyai legényekből alakult kórus régi parasztdalokat ad elő. Szóval amolyan hazai országos vásári meg búcsús hangulat van. És mivel itt van közel, alig 300 méterre, lehetetlen nem hallani. Na meg Ilonka lányom beszólt, hogy kész az ebéd. Délután

■

²¹ 'és'

²² 'barátaim'

²³ 'ilyesmihez'

²⁴ 'ünnepség'

megeljönnek Pólay meg Kaproncai Pista, osztán²⁵ estig elfilkóztatunk, ja meg Bálint is. (Itt egy kis magyar kolónia van. Van az én házam, a Józsi öcsémé, mellette a Lajos fiamé – Bálint bátyám is vele lakik, mert nőtlen. Józsi nem jön hozzánk, mert felcsapott Jehova követőjének, oszt fanatikus lett. Aki nem tér át, avval nincs jóban.)

A MÁSODIK LEVÉL,

*amely csak az első levél második része, és amely családi gondokról,
megélhetési nehézségekről és merész vállalkozásokról szól*

Én 1949-ig tanyán laktam. Volt mintegy 42 kat. holdnyi földem a Báiro da Szédán. (Széda selymet jelent, mert a vidék a selyemhernyó-tenyésztésről kapta a nevét. Mi magyarok meg az osztrákok tenyésztettük.) De a feleségem 44-ben epilepsiás beteg lett, és lehetetlen volt kint maradnom. Akkor még gyógyíthatatlan volt. 49-ben vettem Itararén egy élelmiszerboltot, de 3 év alatt a hitel meg a sok orvosság elvitte a boltot. Elmentem a Franz Rink bútorgyárba asztaloskodni.²⁶ De a háború utáni gazdasági válság következtében 8 hónap múlva ő is tönkrement, és én munka nélkül maradtam. Mivel mindég szerettem a mechanikus munkát, mondtam a feleségemnek, hogy legyen egy kis türelemmel, mert lehet, hogy egy kicsit szűkölködni kell, mert én nem mék²⁷ másnak dolgozni, felcsaptam olyan mindent javító ezermesternek. Elvállaltam és megcsináltam mindent: varrógépet, tölcséres-rugós gramafont,²⁸ vadászpuskát, revolvert. Csináltam négy darab kétkerekű lovas kenyérkihordó kocsikerékpárt. Vagyis, amint itt mondják: ami a hálóba került, az mind hal volt.

Mikor már volt elegendő munkám, már Lajos fiam is segített egy kicsit, kezdtem megszűrni [a kínálatot]. Először is a famunkákat hagy-

■
²⁵ 'és'

²⁶ 'asztalosmunkát végezni'

²⁷ 'megyek'

²⁸ 'gramofont'

•

tam el, mert a fa nagyon drága volt, majd a lőfegyvereket, mert egyszer egy Browning elsült a kezemben, oszt majdnem eltalálta apámat.

Úgy 55-ben elkezdtek nagyon szaporodni a kerékpárok. Hamar felfedeztem, hogy a kerékpárjavításnak nagyobb a jövője, ezért elhagytam a többi dolgot, de mivel nem volt, aki javította volna a zárakat, kulcsokat, villanyvasalókat, azokat még elvállaltam. 58-ban kibéreltem egy műhelyt a város központjában. (Kongregációs templom volt, de mivel a pásztor torkaszakadtából kiabálva hirdette az ígét, és az éneket megütemes tapsolással kísérték, a környékbeli szomszédok panaszt tettek a rendőrségen, oszt betiltották. Most itt van a templomuk a harmadik szomszédban, de mérsékelték a lármát. Valószínűleg az ő istenük nagyothalló.) Az én házam, mikor megvettem szintén templom volt. Azelőtt meg bordélyház volt, tele szép lányokkal.



A házam 1961-ben. 31 évig bordélyház volt, 3 évig meg templom

1961-ben elhagytam mindent, kizárólag csak kerékpárokat javítottam. Sok csepei gyártmányú alkatrészt tartottam raktáron, mert olcsóbbak és jobbak voltak a cseh meg kelet-német meg a japán gyártmányúaknál.

A HARMADIK LEVÉL,

amely az első levélnek a harmadik része, és amelyből megtudjuk, hogy néha Itararéban is esik hó, továbbá hogy Feri bácsi új foglalkozásba kezdett, hogy öt családja van, és hogy katonaszökevényként vágott neki a nagyvilágnak

Egy kicsit elmaradtam az írással. Ma, július 30-án folytatom. Ugyanis az elmúlt hetekben kisebb esők voltak, utána meg olyan hidegek, hogy a déli államokban Szent Jokimon meg Kuritibában meg több helyen havazott. A tv-ben láttam, hogy egy öreg lengyel házaspár Kuritiba utcáján sírva markolászta a havat, és dobálták egymásra. A fiatalok meg szintén nagy örömmel dobálóztak a hólabdáival. Persze a hó csak rövid életű, mert néhány óra múlva elolvad. Itten is leesett két fokra a fagypont alatt. A dér elég sok kárt okozott, mert sok – még éretlen – babot meg cukornádat meg virágzó búzát megegetett. Úgy összehúztuk magukat, mint a koszos malacok, mert itt az ember nem tudja megszokni a hideget, mert reggel fagyott, de már úgy két óra tájt lemelegszik minden gúnya. De most másképpen volt. Olyan hideg délkeleti szél fújt kilenc napon át, hogy nem volt kedvem dolgozni (írni meg még úgy se), és nagyon megszorodott a munkám. A takarékpénztárnak meg a prefektúrának (ejnye, magyarul kell leírnom: a városházának) a komputátorral²⁹ telefirkantott lapokat kell bekötnöm könyvnek. Ezt elég jól megfizetik, mert a környéken nincs másik könyvkötő.

A könyvkötést a Lajos fiamtól tanultam, mert hátgerincsérüléssel nyugdíjba küldtek, és a műhelyt átadtam Lajosnak, és mivel a műhely az enyém, százalékot ad a jövedelemből, és mivel a nyugdíjam az éhenhaláshoz sok, de a megélhetéshez nagyon kevés, na meg nem szeretek tétlenkedni, átvettem tőle a könyvkötő felszerelést. Ő már meg-

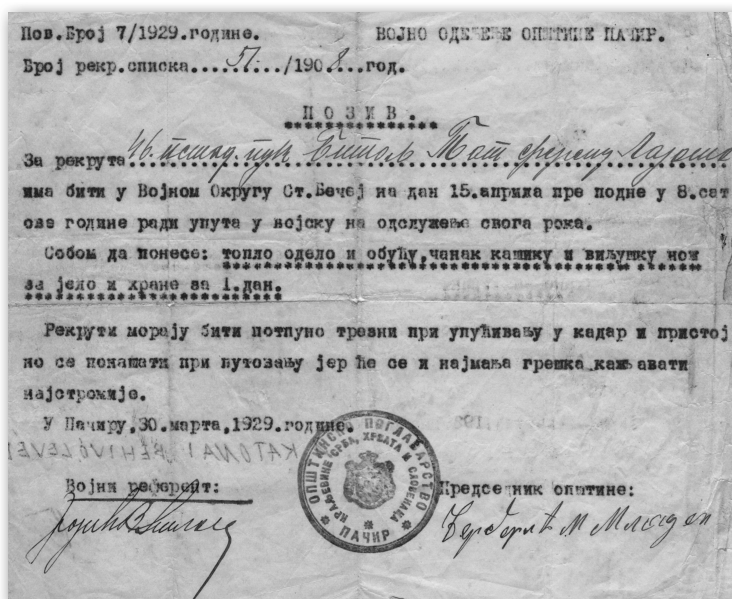
■
²⁹ 'komputerrel' (*gondolom* – P. A.)

•

unta, mert csak esténként meg vasárnap csinálta. Nappal a műhelyben dolgozott velem. Van itten S. Paulóban két kiadvállalat. Sok könyvet úgy adnak ki, hogy minden héten füzeteket adnak ki. 16-20 füzet ad ki egy könyvet. Mikor kivan egy könyvre való, kiadják a kemény fedelet, és én meg bekötöm nekik. Vannak köztük nagyon jó, minden tudományt és a világ minden népét és földrajzi helyzetét ismertető munkák. Nekem is van egy. A címe *A 20. század*. Az ezerhétszáz évesektől kezdve minden háborús meg forradalmi megmozdulást felölel. Csak az utolsó világháború eseményeinek nagyon ímejgös³⁰ amerikai íze van. Hét vastag kötetet adott (140 füzet). Azonkívül van még elég sok könyvem, mert vannak, akik megcsináltassák, és elfelejtik elvinni.

■

³⁰ 'émelygös'



A katonai behívó

A M. Kir. Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága.

Külföldieknek Helyőrség Hivatala.

17785

...../M. K. I.

192...9

Véghatározat

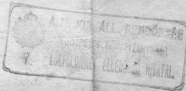
Toth Ferenc születésű,
..... családi állapota,
..... állampolgárt, a 200,000/1925. B.M. rendelet 19 §

alján rendőri felügyelet alá helyezem, a tartózkodási helyül
..... községet
..... várost jelölöm meg. Egyben kötelezem, hogy a fenti
hivatalnál /N., Herkó-u.7./ az ottani főszolgabírói hivatalnál, rend-
őrkaptányságnál, minden hónap... személyesen jelentkezék.

Figyelemzetem az érdekelteket, hogy a rendőrhatalomnál
..... részére lakhelyül kijelölt községet, várost a rendőrhatalom engedélye nélkül nem hagyhatja el, ezen kívül köteles tartós életfentartás-
át biztosító valamilyen munkakörben való elhelyezkedését minden jelent-
kező lakóhellyel igazolni. Ezen kötelezettségek átvétele esetén a
rendőri felügyelet alá helyezem, a 200,000/1925. B.M. rendelet 19 §
..... pontja értelmében kihágási utón büntetésű és az ország területé-
ről kizárható, a rendőri felügyelet alatt álló külföldinek lakható-
sági iránti kérelme nem tárgyalható. A rendőri felügyeletet
..... elrendelő véghatározat a külföldi számára mindaddig, míg hatóság a
felügyeletet megszünteti, tartózkodási engedélyül szolgál. Ezen vég-
határozatom ellen a kihirdetést követő naptól számított 15 napon be-
járó hivatalomnál beadható és a m.kir. Belügyminiszter Urhas intézendő
felebbezésnek van helye.

Írások.

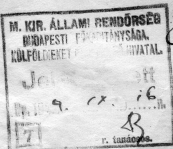
..... 1925. szept. 10



.....
r. t.

.....
..... 1925

.....
..... 1925



A rendőri felügyelet alá helyezés véghatározata

Öt családom van: 3 lányom meg 2 fiam, Lajos meg Ferenc. Feri S. Paulóban egy vegyipari üzemben hivatalnokoskodik. Az idősebb lányom, Rozi most áprilisban kapta meg az ügyvédi oklevelet, Maris meg állami ösztöndíjjal ápolónői tanfolyamot csinál Kampsz de Zsordonon S. Paulóhoz közel, ezernyolcszáz méter magasan levő fennsíkon. A múlt héten ott is havazott. Ilonka meg, mivel mindég nagyon gyenge tanuló volt, a gimnázium első osztályán nem tudott átmenni, most az unokahúgom (a Lidi húgom lánya, Julis) szépítő üzemében (kozmetikai szalon) dolgozik.

Lajos kitanulta a rádió-televízió technikát, de nem szerette. Van neki amatőr rádiója, egy Ford kocsija, és már öt éve az itteni mozinak ő a gépésze. Nagyon szeret minden mechanikus munkát. Az itteni két nyomda gépeit is ő javítja. Feri fiam már nem szereti, mert nagyon piszkos, kenőcsös munka. Most már csak ketten Ilonkával vagyunk a nagy házban. Egész nap meg magam vagyok.

Az ám! 29-ben mint jugoszláv katonaszökevényt, nagyon jól fogadtak. 4 évig voltam Budapesten. Mellékelve küldöm a katonai behívólevelemet. Budapesten nagyon humorosan vették, hogy kanalat, villát meg csajkát is vinni kellett, mert Sándor királynak nem volt pénze rá. Küldök még egy képet a volt házunkról. *[A szülői ház részletes leírását lásd a Tol-dalék a levelekhez cím alatt.]* Szeretném, ha írna valamit róla, hogy néz ki most. No meg a volt barátaimról, akiket felsoroltam, hogyha megvannak még. Ha igen, hogy élnek.

A NEGYEDIK LEVÉL,

*amely az első levél negyedik része, és amely elsősorban a szegény ember
gyerekének emberré válási stációiba (kanász, napszámos) enged bepil-
lantani, de ízelítőt ad a magyargyűlölet felizzásáról is*

A gyermekkorom nem volt valami rózsás, mert 1914-ben az első világ-háború kitérősekor mindössze 6 éves voltam. Apámat elvitték Szerbiába hadi munkára, nekem is kijutott a dologból. Kacsákat meg libákat őriztem a völgyön meg a kenderáztatóban. (Ha nem tudná, hogy hol volt, a vasúti pályahíd alatt átmentünk, és ott volt. Én is áztattam, azaz

mostam a kenderet benne.) Aratás után, amikor felszabadultak a tarlók, akkor meg a tarlókra hajtottuk ki a libákat. Közben bengéztünk³¹ is. A bengézés³² abból állt, hogy ha találtunk egész kalász búzát vagy árpát, azt szépen csokorba kötöttük és hazavittük. Volt olyan, a földnek a gazdája, hogy avval az érvel, hogy a keresztből szedtük ki a kalászokat, elvette tőlünk, mert leginkább csapatosan, néha tízen is voltunk libapásztorok. Persze mindég volt köztünk néhány leány is, így osztán mindnek megvolt a szeretője is, akivel egész szezomban együtt pásztorokodtunk. Kiszedtük egymás lábából a tüskét, mert mezítláb voltunk. Ha a tarló kihasított a lábunkat, nyállal mostuk ki egymásét. Persze ma nagyon szép visszaemlékezni reá. Szép, gondtalan, felelőtlen élet volt. Nem sokat törődünk Belgrád meg Sabác ostromával. Néha, mindenki csodálkozására, elhúzott egy repülőgép a falu felett. Néztük, még csak el nem tűnt a szemünk elől.

Az első elemi elvégzése után anyám 1916-ban elszegődött Krsztity Mito bácsihoz kanásznak. Az egy évi bérem volt 2 métermázsa búza, 2 kiló szappan,³³ 1 választási malac meg, ha jól emlékszem, 100 korona. Szent György-naptól Szent György-napig. Minden szombaton este hazamentem megmosakodni és tiszta ruhát venni fel. Hogy a hét utolján hogy néztem ki, nem tudom, mert nem néztem tükörbe, de azt hiszem, hogy nem igen voltam tisztább, mint a malacok. Az élelmezésem nem volt irigylésre méltó. A reggeli egy darab kenyér, nyers tej vagy egy kis tarhó³⁴ volt. Az ebéd leginkább egy darab kenyér meg egy fej vöröshagyma. Hogy ők mit ettek, nem tudom, mert nekem kihozták az istállóba az ebédet. Néha adtak „kiszela csorbát”.³⁵ Egy fél tucat csipetke úszkált a tányér levesben. Este aztán bent vacsoráltam velük főtt ételt. Mikor az idő engedte, egész nap, virradattól késő estig kint legeltettem a disz-

³¹ 'böngésztünk'

³² 'böngészés'

³³ 'szappan'

³⁴ Tejtermék, leginkább a ma ismeretes joghurthoz hasonló, de annál ízletesebb és sűrűbb állagú, elsősorban birkatejből, de annak hiányában tehéntejből is készíthető kocsonyaszerű, savanykás ízű, kanállal kanalazandó eledel.

³⁵ 'savanyú levest' (szerbül)

nókat meg a birkákat. Télen meg, ha nem lehetett kihajtani a jószágot, akkor kukoricát morzsoltam, vagy a magnak való búzát rostáltam. De ha nem volt más dolog, néha egész nap a lovakat kellett vakarnom meg kefélnem. Nagyon nehéz, szomorú esztendő volt a részemre.

A háború teljes erejével dühöngött. A szerb lakosság magyargyűlölete napról napra nőtt. És énvelem nagyon éreztették. Egyszer egy szerb pofon ütött azért, mert követelte tőlem, hogy daloljam el neki azt a nótát, *Megállj, megállj, kutya Szerbia, nem lesz többet tied Bosznia.* Nem dalolhattam el neki, mert sose hallottam azelőtt.



A Nagyhíd kenderáztató felőli oldala

16 őszén egyszer szombaton este mentem haza a faluba, valaki rám lőtt katonafegyverrel. A golyó közel ment el hozzám. Akkor hallottam először golyót fütülni. Hogy hogy³⁶ éreztem magam? Egy zabszem nem sok, de – szóval nagyon megijedtem.

Az év leteltével hazamentem, és napszámba jártam dolgozni. Kukoricát, krumplit ültetni, kapálni, töltegetni, aratáskor meg marokszedő voltam. Emlékszem rá, hogy hajnalban 3-4 órakor felkeltünk kötelet csinálni, mikor megvirradt, hogy már látni lehetett, akkor már nem volt harmat, megkezdték a kaszálást. Úgy 8 óra tájban megfrustokoltunk,³⁷ kenyeret füstölt házi kolbászt vagy szalonnát, vagy éppen füstölt sonkát vöröshagymával vagy zöldpaprikával. Aztán délig megint egy-egy kis pihenővel dolgoztunk. Délben a kocsi meghozta az ebédet. Tyúklevest, krumplipaprikást, krumplis tésztát satöbbi, kinek hogyan jutott ki. Ha jól emlékszem 16 kaszás volt a bandában. (Sok katona kapott aratási szabadságot.) Egy szombaton az egyik kaszás ebéd alatt a vellájára szúrt egy gombócot, osztán ment sorba, olvasta, hogy hánynak küldtek gombócot. 14 kaszásnak krumplis gombócot küldtek ebédre.

Ja, ha jól emlékszem rá, az Oblák³⁸ Pali szállásán volt ez. A vasút mellett kiterjedt a szabadkai határig. Később egy vasúti megállót is tettek oda Pacsirszki³⁹ szállás néven.

AZ ÖTÖDIK LEVÉL,

amely az első levél ötödik része, és amelyben a negyedik levélben megkezdettek folytatódnak, illetve ízelítő az életiskola újabb osztályaiból: kisbéres, marokszedő; kisorszámos; dobos, pelyvahordó, törekbordó. A háború vége, a győztesek öröme és a szegény ember téli életvitele

1918 tavaszán, Szent György napján anyám elszegődtetett megint. Bent a faluban, amolyan kisbéresnek. Hogy mi volt a fizetésem, már nem emlékszem rá. A gazdám nevére se emlékszek, mert mindenki csak Kurjáknak nevezte. Mert merev volt a nyaka. Úgyhogy ha oldalt

³⁶ 'hogyan'

³⁷ 'megreggeliztünk'

³⁸ 'Obláth'

³⁹ 'pacséri' (szerbül)

•

akart nézni, az egész testével kellett neki fordulni, hogy lássa. Ha nem tévedek, Dáncsó volt a keresztnéve. Ott ért a háború vége.

Hogy mit csináltak a bennszülött szerbek a magyarokkal, köztük velem is, megérti, hogy mért látom jobbnak nem leírni. Csak annyit, hogy apám huszár volt, és hazahozta a piros dísznadrágját, de mivel ő nem merete viselni, Király János nagybátyám, szabó lévén, átalakította nekem. De én se sokáig hordtam, mert egyszer a szerb faluban majdnem megverték a crvena csaksiráért.⁴⁰ Ja, meg hazahozott még két sötétkék atillát is. Majd később anyám befestette a piros nadrágot meg a két atillát is feketére, és így mikor már évek múlva lecsillapodtak a kedélyek, mertük elviselni őket. (Ja, ha nem tudná, hogy mi is volt az atilla. Sötétkék katona huszárlúz, amit csak díszfelvonuláson meg ünnepeéseken viselhettek a huszárok a piros nadrággal meg csizmával. Nagyon szép volt, tele sárga zsinórokkal.)

1919-ben, Szent György napján lejárt az évem. Megint kijártam napszámosmunkára. Nyáron a Fernbach (Fenbak) Károly szállásán voltam apámnak a marokszedője. A munkaütem a régi volt. Reggel 3-4 órakor felkeltünk kötelet csinálni. Mikor a harmat felszikkadt, megkezdődött a kaszálás. Este meg, mikor már nem láttak kaszálni, megkezdtük a kévéket halhéba⁴¹ hordani. A kaszások meg rakták a keresztet. Leginkább 4-4 kévét vittünk egyszerre. Kettőt a hónunk alatt, kettőt meg a két kézben. Mivel mind a két kezünk el volt foglalva, a szúnyogok felhasználták az alkalmat, jól bevacsoráltak. Leginkább mire elvégeztük a halhézást,⁴² az arcunk meg a kezünk, illetve karjaink tele voltak vörös pettyekkel a sok szúnyogcsípéstől. Leginkább úgy tíz-fél tizenegyre végeztünk a munkával. Bementünk a hodályba. Volt, aki meg se mosakodott, csak dűlt le a szalmavacokra, oszt mire a farát letette, a feje már aludt a kimerültségtől.

Az aratásért 4%-ot kaptunk a búzából. Az árpából, zabból nem emlékszem már rá, hogy mennyit. Minden kaszás kapott egy kocsi szalmát. Az uraság mindenkinek hazavitte a részét. Az aratás elvégzése

■

⁴⁰ 'vörös nadrágért'

⁴¹ A gabonakévék kalászuval egy irányban rakott halma.

⁴² A gabonakeresztet halomba (halhéba) hordása.

után a cséplést is mink végeztük. Ha jól emlékszem, 2%-ot kaptunk a gabonából a munkáért. Én, azaz mi, gyerekek csak fél részt kaptunk. A polyvát, töreket hordtuk petrencerudakon. A kévét adogattuk az etetőnek. Mindenki félnaponként cserélte a munkát, csak a szalmakazalos maradt meg mindvégig a hivatalában. Mert a kazalrakás különös tudást követelt meg. Csak kevesen tudták csinálni. Mert a kazal mindkét végének bikahomlokúnak kellett lenni, és még egy év múlva is talpon kellett neki állni, mert ha nem szakember csinálta, pár hónap múlva a kazal elfáradt, osztán lefeküdt.

Szeptemberben megint beiratkoztam a negyedik osztályba. Kincses Sándor úr volt a tanítónk. Akkor már kötelező volt a szerb cirill betűk tanulása meg a szerb történelem. A könyveink még a régi magyar kiadásúak voltak, de nem volt szabad a magyar történelmet tanulnunk. A legtöbb magyar történelemről szóló lapot a szerb igazgató kiszakította a könyveinkből.

A nyári szünetben Ádor Károlynak voltam a marokszedője. Az a banda csak két kaszából állt. Károly meg Kis Imre bácsi voltak. A Közös úton jártunk ki, arra Babapuszta felé egy kiscsárdánál. Már nem emlékszem a nevére. A zombori országúton.

Ősszel a Farkas Aladár szállásán törtük a kukoricát (a szabadkai határban), mert már nem vettek fel az 5. osztályba, mert már nagy voltam. Így be kellett érnem a 4 elemi osztállyal.

Télen, ha havazott, eltakarítottuk a ház körül a havat, utat csináltunk a kútig, az volt az egész napi dolgunk. Mire mink felkeltünk, anyám befűtötte a banyakemencét. A lángnál megsütött néha két tepsi krumplipecsenyét vagy savanyú káposztát. Úgy 10 óra tájban megfrustokoltunk.⁴³ De milyen jókat ettünk a pecsenyéből! A krumpli szinte szétomlott az ember szájában. A káposztát meg minél többször melegítették, annál jobb volt. Azóta már több mint 60 év múlt el a fejem felett, de még most is a számban van az íze. Persze a krumplival, káposztával mindig sült néhány szelet füstölt szalonna vagy füstölt olda-

⁴³ 'megreggeliztünk'

las is. Télen leginkább csak kétszer ettünk naponta. Mink, gyerekek, ha megéheztünk, közben kikunyeráltunk anyámtól egy darab kenyeret.

A HATODIK LEVÉL,

amely az első levél hatodik része, és amelyben egyéb téli foglalatosságokról is szó esik

Király szülém már úgy 80 éve ette a kenyeret, már csak a hangunkról ismert meg bennünket. Nagyon kicsit látott. Egész nap a kerekas rokka mellett ült, és fonta a kendert. [A kender] leginkább a saját termésünk volt. Ősszel az áztatás után apám tilózta a kendertörővel, gerebenezte egy nagyfogú talpas fésűvel. A kendert nagy copfokba fonta, a gereben fogai között maradt kócot meg egy zsákba gyűrte. Eleivel csak úgy egy halomba feltette a padlásra, de a macskák klozetnak használták fel, és mikor fontuk, bizon⁴⁴ nem valami kellemes illatot árasztott.

Mint említettem, szülém nagyon kicsit látott, de olyan egyenlő sima fonalat font, hogy akármelyik fonógépnek becsületére vált volna. Néha odahíta valamelyikönket:⁴⁵ Gyertek, hajtsátok mán egy kicsit a rokkát, mert mán⁴⁶ elfáradt a lábom.⁴⁷ Néha fél órát is hajtottuk neki, mert szerettem hallgatni a meséjét, hogy öregapját hogy zavarta meg a mérges bika, meg mikor Pilák (Pilaszanovics) szállásán szógátak, Pisák hogy fosta tele a lámpát. (Na, leírom, és ha jönnek látja, kiírja belőle.)

Egyszer télen, úgy ököretetés közben azon vitakoztak a béresek, hogy a fing meggyullad-e. Mire Pisák ajánkozott⁴⁸, hogy próbálják meg az övét. Erre meggyújtották⁴⁹ a pilácsot (olajlámpa cylinder nélkül). Pisák letolta a nadrágot, öregapja meg odatartotta a pilácsot. De mivel Pisáknak hasmenése volt, lefröccsentette öregapámnak az egész karját.

■
⁴⁴ 'bizony'

⁴⁵ 'odahívta valamelyikünket'

⁴⁶ 'már'

⁴⁷ 'lábam'

⁴⁸ 'ajánlkozott'

⁴⁹ 'meggyújtották'

•

A pilácsot is eloltotta. Este egy kis tüzet csináltak a két jászol közt a járdán. Bemegy az ispán, kérdi, hogy mért tüzelnek, mi lett a piláccsal. Mire az öregbéres nagy alázatosan azt mondja: Kidobtuk, ispán úr, mert Pisák telefosta.



Fenn: Gereben. Alul: Kerek rokkán fonó nő
és orsók a gyalogrokkához

Mink, gyerekek meg, még meg nem untuk, a kócot rágtuk (fontuk) a gyalogrokkán. A gyalogrokka olyan volt, hogy egy félméternyi kis deszkára egy seprűnyélféle fa volt erősítve, és egy kis megdolgozás, azaz szálazás után arra kötöttük fel a kócot. Az orsó meg, mintegy 10



Ádor János takácsmester által szőtt törülközővégek

centis kerek deszka, a közepén kifúrva, egy a felső végén kihegyezett pálca volt beleerősítve. Ráültünk a rokka talpára, egyik kézzel a kócot húztuk, oszt a fogunkkal egyengettük, hogy egyenlő legyen a fonál, a másik kézzel meg az orsót sodortuk, ami egy kis ügyességet kívánt meg. Király öregapám még az ezernyolcszázás években csinált egy motollát. Egyedülálló volt az egész Bácskában. Egy tyúklábon álló szerkezet volt, rajta egy 8 küllős kerék, de talpak nélkül. Minden küllő végén volt egy 10 centis fa keresztben. Csak rákötöttük a fonalat, oszt hajtottuk.

Mikor megvolt a rőf fonál, akkor csattant egyet. (Egy rőf 60 szál volt, az adott egy rőf vásznat.) Akkor átkötöttük, és hajtottuk addig, még megint nem csattant. Ádor takács szőtte meg. Nagyon szép törülközőket tudott szőni.

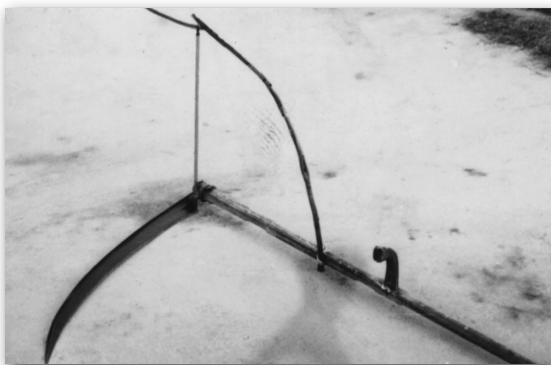
Lepedőket, szakajtóruhákat is szőtt. Az utolsó vászonlepedőnk itt Brazíliában a hatvanas években szakadt el. A kócfonálból meg zsákokat csináltunk. Az volt a parasztszák. Ha egy kicsit megázott, még a víz is megállt benne.

A HETEDIK LEVÉL,

amely az első levél hetedik része, és amelyből kiderül, hogy az életiskola újabb osztályainak kijárása után (gulyásgyerek, kiskocsis) a 17 éves kislegény emberszámba léphet, és 1924-ben, életében először teljes értékű részes arató (kaszás), illetve cséplőmunkás (kévehányó, zsákhordó), majd kukoricatörő lesz

22-ben elszegődtem a morovici határba, a Süket Oblák szállására (Szalmási földnek is ismerték). A pacséri Vidity Milán bácsi bérelte. Két évig gulyásgyerekeskedtem ott. 4000 forint (2 000 dinár), 4 méter búza, egy pár cipő, egy választási malac meg némi gúnyát is kaptam. Évente. Minden két hétben mentem haza tisztálkodni. (Elképzelheti, hogy milyen is lehetett rajtam a ruha!) Mintegy 50 darab marha volt a gulyám. Nyáron a letakarított tarlón, ősszel meg a letört kukoricaföldön legeltettem.

Reggelenként 4-5 óra tájban keltem, az akolból behajtottam a fejősteheneket, megabrakoltam őket, majd megfejtem. Mikor senki se látta, jól felhajtottam a meleg, habzó tejből. Ha Dáncsó bácsi, a Milán bácsi



Fenn: Aratóbanda kaszálás közben. Középpütt: Kasza takaróval és tokmány kaszakövel. Alul: Cséplés 1937-ben

•

fia meglátta volna, jól megszidott volna érte, mert annak dacára, hogy naponta 100-120 litert fejtem, nagyon ritkán kaptunk belőle, eladták a tejgyárnak. A tejnek köszönhettem, hogy annak dacára, hogy csaknem egész héten krumplipaprikást ettünk mi cselédek négyen, én mindég jó erőben voltam.

Gáspár Bálint bácsi volt a juhász. Hosszú éveken volt a közös iskola szolgája. Bal felire béna volt, szél érte, de jobban tudott szaladni, mint én. Nagyon szeretett beszélgetni. Fiatal korában járt Budapesten, volt az állatkertben. Azt nagyon sokszor elmondta, hogy ha valamikor Pestre kerülök, oda elmenjek. Meg is fogadtam a szavát. Ottlétemkor sok vasárnap délutánt töltöttem el benne. De ha majd érdeklí, erről majd később írok.

A második év leteltével még egy évig kiskocsiskodtam Nemes Sándor bácsinál a morovici határban. Sándor bácsi nagyon jó ember volt. Ott nem volt semmi különös esemény. Reggeltől, azaz hajnaltól késő estig dolgoztam. Ha nem volt más dolog, a jószágokat legeltettem.

Szent György-napkor letelt az évem, aztán már otthon maradtam, oszt beálltam a Böce⁵⁰ János bácsi bandájába Fernbach Károlyhoz részesnek a csonoplai határba. Kukoricát kapáltunk, arattunk, először voltam kaszás. Ha jól emlékszem, 26-an voltunk a bandában.

Kicsit büszkén lötyögtettem a kaszakövet a tokjában. Apám meg a bátyám is ott voltak, vagyis hárman voltunk egy családból. Minden ment, mint a karikacsapás, csak amikor a bükkönyös zabot vágtuk, nagyon megfircangolt⁵¹ bennünket, mert ha belevágtuk a kaszát, a fél zabtábla megmozdult, ugyanis a bükköny a csápjaival egybekötötte az egész táblát. Én nagyon kifáradtam, de nem mertem kimutatni, féltem, hogy majd kicsúfolnak, hogy fiatal legény, oszt kifárad. De uzsonna után, mikor a bandagazda kimondta a szomorú szót, hogy gyerünk, emberek, mindenki csak a farát emelgette, csak aztán a fejit.

■

⁵⁰ Írásban Bece, de a pacsériak leginkább Böcének ejtik.

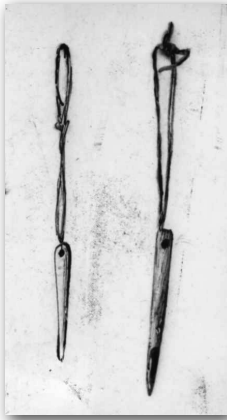
⁵¹ 'megizzasztott'

•

Az uraságnak volt cséplőgépe, mink dolgoztunk a gépnél is. Már a szerződésben benne volt. Két százalékot kaptunk a cséplésért. A zsákolás is a mienk volt, szintén nehéz dolog volt, mert egész nap hordtuk az 50 kilós zsákokat az istállópadlásra. De adott is olyan étvágyat, hogy bármelyik farkas megirigyelhette volna. Úgy estefelé már citoráltak⁵² az inaink

■

⁵² 'citeráltak, reszkettek'



Fenn: Csuklóra akasztható fosztók és szárvágó kapa.

Lenn: Szárkúp

•

a fáradságtól. De másnap hajnalban már megújult erővel kezdtük a kévehányást, mert naponta cseréltük a munkát.

Az ebédet minden délben kivitték kocsival. Az asszonyoknak minden nap 11 órára a bandagazda háza előtt kellett lenni az étellel. A kocsin lévő szalmába beágyazták az edényeket, hogy ki ne dőljenek.⁵³ Úgy 11 óra tájt megindult a kocsival. Nekivágott a szabadkai országútnak. Csak lassan kocorászott,⁵⁴ hogy ki ne lötyögjön az étel. De 12 órára ki kellett neki érni. Mindennap másik részes ment az ebédért. De milyen jókat ettünk a tyúklevésből, a mákos, túrós vagy krumplis tésztából! Néha anyám palacsintát küldött. Túróst vagy lekvárosat. Szombaton szokás szerint majdnem mindenkinek krumplis gombóc volt az ebédje. És úgy 2-3 óra tájt mentünk haza. Persze gyalog dicsértük a Jézust hazáig. A cséplés igencsak eltartott úgy augusztus utójáig. Majd egy-két het pihenés után megkezdtük a kukoricatörést.

A kukoricatörés úgy ment, hogy egy parasztszákra nyaklót kötöttünk, a nyakunkba akasztottuk és a két lábunk közt a földön húztuk, oszt a megfosztott kukoricacsövet dobáltuk bele. A fosztó egy a csuklónkon lógó kihegyezett fadarab vagy leginkább marhalábszárcsontból szépen kidolgozott alkalmatosság volt. A csont azért is jobb volt a fánál, mert simább volt, és nem vette magába a vizet. Minden ember két sort hajtott egyszerre. Mikor már annyi volt a zsákban, hogy nehéz volt húzni, felkaptuk, oszt szaladtunk vele a kocsihoz. Ott kiöntöttük, oszt siettünk vissza, hogy el ne maradjunk. Mikor megtelt a kocsi, akkor egy kocsis behúzatta, és hagyott ott egy másik üreset. Minden 2-3 törő után volt egy szárvágó. A szárát egy kis – direkt arra gyártott – rövid nyelű kapával vágtuk.

Volt, ahol sarlót használtak, de a kapa jobb volt, mert földszint vágta el [a szárát], míg a sarló hosszú szárú, hegyes tuskót hagyott maga után, és ha az ember nem vigyázott, hamar kihatotta a lábát. A vágónak

⁵³ 'dőljenek'

⁵⁴ 'poroszkált, kocogó léptekkel haladt' (*a ló – P. A.*)

•

ugyancsak gebeckélni⁵⁵ kellett, hogy le ne maradjon. A töröknek a sarkában kellett, hogy legyen. Mert ha egyszer lemaradt, nagyon nehezen érte utol magát.

A szárvágás úgy ment, hogy a lábait széttette, megölelte a szárát, és úgy vágott, hogy a kapa a két lába közt ment el. Mikor a nyalábja tele volt, letette, oszt addig rakta rá, még egy kévére való lett. Leginkább hajnalban kötöttünk, mert éjjel a szár megereszkedett, osztán nem tört, mert magával a szárral köttük⁵⁶ be [a kévéket]. A kötés után összehordtuk, kúpokba állítottuk, majd később szekerekkel behordták és nagy kerek kúpokba rakták úgy, hogy a hegyei a szárnak a közepén, a töve meg kifelé álltak.

A NYOLCADIK LEVÉL,

amely az első levél nyolcadik része, és amelyből az is kiderül, hogy az embert próbáló munkák során a tréfának sem voltak híján

Mikor Fernbach Károlynál arattam, Bece Lajos sógor is a bandában volt. Sok bolondságra volt kapható. Volt egy marokszedő gyerek (a nevére nem emlékszem), nagyon szeretett volna fürjet fogni. Ha valahol meghallotta, hogy pityeg, ha csak tehette, szaladt oda, hogy megfogja. De sose sikerült neki. Egyszer Böce elment a kukorica közé szükségét végezni. Egyszer csak elkezd kiabálni a gyerekek: – Gyere hama,⁵⁷ megfogtam egy gyöngyös nyakú fürjet! A gyerek felugrott, oszt atlétának is beillő futásnak eredt. Bece leborította a kalappal, oszt figyelmeztette, hogy vigyázzon, óvatosan nyúljon be a kalap alá, nehogy elszaladjon. A gyerek benyúlt, de egy kicsit lenyomta a kalap tetejét, hogy a madár ne mozogjon. De mekkora volt a meglepetése, hogy a fürj helyett valami ragadós masszát markolt meg! Böce felkapta a kalapját, de kicsit megkészt. A gyerek meg csak nézte a kellemetlen illatú ember gumis kezét, oszt csak annyit mondott: – Az istenit magának! De Böcének

■

⁵⁵ 'igyekezni', egyébként 'erőlködni, erőlködve csinálni valamit'

⁵⁶ 'kötöttük'. A pacseri népnyelvre egyébként nem jellemző a múlt időnek ilyen-fajta használata.

⁵⁷ 'hamar'

is torkán akadt a nevetés, mert a tréfa visszafelé sült el, mert a kalapja belől ki volt bélelve a saját hulladékjával. Csak annyit válaszolt a gyerekeknek: – Az anyád istenit neked is! Azon a héten Böce kalap nélkül aratott tovább, de a gyerekek is elment a kedve a fűrjogástól. De azon a nyáron sokszor szóba került a „gyöngyös nyakú fűrj” esete.

Egy másik história is eszembe jut. Még marokszedő gyerek voltam az Oblák Pali szállásán. Egyszer ebéd alatt szóba jött a szaladás, hogy az iskolában ki hogy tudott futni. Az egyik kaszás azzal dicsekedett, hogy ő volt a legjobb futó az osztályban. Erre azt mondja Ivanyos, hogy ő fogadni mer vele, hogy ő egy gyereket a nyakába köt lábánál fogva, osztán elhagyja a futásban. Mingyár⁵⁸ felszólította a marokszedőket, hogy ki ajánlkozik rá, hogy a nyakába kösse. Egy marokszedő osztán vállalkozott rá. A nyakába kötötték a lábánál fogva úgy, hogy hátul lógott fejfelé. Megindultak. De alig szaladtak valamennyit, Ivanyos letolta a nadrágját, osztán leült a szükségletét végezni. Persze az egész banda hahotázott. A gyerek egyre csavargatta a fejét, nem szerette az illatot. Egyszer csak megsokallta, oszt nagyot harapott az Ivanyos hátsú fertályába. Ivanyos nagyot ordított kínjában, hogy híj, az anyád istenit, még harapsz, oszt ledobta a nyakából. De azon a nyáron szólás maradt, hogy úgy elszaladt, mint Ivanyos a marokszedővel.

Ilyen és ehhez hasonló szórakozásaink voltak, mert akármilyen nehéz volt a munka, mindég került, akinek volt kedve bolondozni.

A KILENCEDIK LEVÉL,

amely az első levél kilencedik része, és amelyből néhány helyi szólás születésére kapunk magyarázatot

1926 telén a babapusztai állomáson vagonóroztuk⁵⁹ be a cukorrépat. A répa nagy, mintegy 200 méter hosszú és 3 méter magas bangétokba⁶⁰ volt felhalmozva, és a fagy ellen földdel letakarva. 15 tonnás vagonon-

⁵⁸ 'mindjárt'

⁵⁹ 'vagoníroz', azaz 'árut, szállítmányt vagonba rak'

⁶⁰ bangét vagy bangéta a. m. 1. 'halom, rakás, csomó' 2. 'vályognak szárítás céljából összerakott halma'

●

ként ezer dinárt kaptunk. De a vagonokat 24 órán belül be kellett vagonérozni, hogy a gyár ne fizessen fekbért. Volt úgy, hogy a holdvilágnál, hajnali 3-4 óráig is dolgoztunk. Nehéz munka volt, de elég jól lehetett vele keresni. Megraktuk az egykereű talicskát, és feltoltuk a vagonba. Néha fél napot is szaladva jártunk, hogy a határidőre be bírjuk rakni, mert ha mi miattunk késett, a fekbért lefoglák tőlünk. Egyszer bevégeztük a vagonozást, a mozdony már ott pöfögött, várta, hogy bekapcsolhasson. Az öreg Madocsai meg köpdöste a kerges tenyerét, oszt megkapta az üres talicska szarvát, megindult vele, oszt nagy meglepéssel mondja:

– Na, gyerekik, ezen is átestünk. Abban a pillanatban a talicskája kereke belezötytyent egy gödörbe, oszt ő meg keresztülesett rajta. Sokáig fenn maradt, ha valamit bevégeztünk, hogy na, ezen is keresztülestünk, mint Madocsai a talicskán.

A következő esetre már nem igen emlékszem, hogy 1919-ben vagy 20-ban volt-e. De ez nem is fontos. Még olyan suttyó gyerkőc voltam. A háború dühöngése már megszűnt. A frontról hazatérő katonák legfőbb gondja a mulatás volt. A rezesbanda nem győzte a szolgálást. Apám, mivel trombitás volt, nem ritkán két napig se ment haza, mert a mulatók nem engedték őket. Hogy honnan került a pénz, nem tudom, de mindenkinek volt a mulatásra. Divat lett a rezesbanda-kísérettel hazamenni. Mi, gyerkőcök, már a muzsikáról tudtuk, hogy kit kísérnek haza. Például, ha a banda azt fújta, hogy *Új sír van a temetőben, rajta virág, koszorú,* már tudtuk, hogy Pocsai Péter bácsi mén haza vigasztalni a feleségit. Egy másiknak meg (nem jut eszembe a neve) *Úgy elmegyek, hírt sem hallasz felőlem* [volt a nótája]. Persze egy szerb kólót is el kellett muzsikálni, mert ha nem, akkor meggyűlt a bajuk a rendőrséggel.

Egyszer Pocsai Péter bácsi úgy, olyan borgőzös állapotban elkezdte kiabálni:

– Hej, ha gyönnék a magyarok, a fogadáson én mék elől a lobogóval! Hazaérve lefeküdt, még el sem aludt, már ott volt érte két policáj.⁶¹

■

⁶¹ 'rendőr'

Bevitték a községházára, oszt ráverték a 25 botot. A faluban mindenki sajnálta, mert a légynek se ártó, jó ember volt. Kőművesmester volt. Beszélték, hogy mikor hazaengedték, kérdezték tőle, hogy fáj-e a verés. Fenét – mondta –, csak az első három ütés fáj, a többit már a telt nadrágra verték. Fennmaradt szóbeszédben, ha valakinek valamilyen vállalkozása balul ütött ki, azt mondták rá, hogy ráfizetett, mint Pocsai a lobogóhordozásra.

A TIZEDIK LEVÉL,

*amely az első levél tizedik része, és amelyből kiderül, hogy néha az ártatlan
gyerekjáték is tragédiába torkollik*

Az első világháború alatt nekünk, gyerekiknek is kijutott a dologból. Két tavaszon jártunk Angyal Bandira cukorrépát kapálni. A cukorgyár jól fizetett, megfizette az útiköltséget oda-vissza. Angyalbandi⁶² Morovica után az első kis állomás volt. Lelpak⁶³ Janinak meg Lelpak Toncsinak voltak ott nagy birtokjaik, és nagyban ültették a cukorrépát. Kis lóhúzó⁶⁴ vasúton hordták a cukorrépát az állomásra. Mink, nagyobb részben 8-12 éves gyerekek kapáltuk. A sorok közét ekekapával megékézték, a sorokat meg egy háromujjnyi széles, rövid nyelű kiskapával kapáltuk, és egyúttal ritkítottuk, egyeztük. Ez nemigen volt embernek való munka, mert először guzsgolva,⁶⁵ majd térdelve, ülve, végül már fekvé kapáltunk. De avval nem törődött a csósz. A fontos az volt, hogy jól megcsinálva haladjon a munka.

Hogy esténként milyen ricsaj volt a hodályban, el lehet képzelni! Voltunk vagy százhuszan Pacsérról meg Morovicáról. Volt mintegy 10-12 ember [*fölnőtt férfi – P. A.*] a bandában, a többi mind gyerek [*fiú – P. A.*], lány keverve. Játszottunk seggreverőcskét, dungócskát, zavarócskát, kinek hogy tetszett.

⁶² Alsó- és Felső-Roglatica pusztá neve a nép száján. De a környékbeli nagybirtokosok igényeit kielégítő vasúti megálló hivatalos neve is Angyalbandi lett.

⁶³ 'Lelbach'

⁶⁴ 'lóvasúton, ló húzta vasúton'

⁶⁵ 'guggolva'

●

Egyszer hozzáfogtunk kabáttal verni egymást. Szaladtam a másik után, oszt ha elértem, ráütöttem a kabáttal. A másik meg szaladt én utánam, és ha elért, rám húzott a kabáttal.

Egyik este Pityut, egy morovici gyereket zavarta valaki. Ahogy ráütött a kabáttal, Pityu elesett. Na oszt neki vagy hárman! Elkezdtuk kabátolni. Végül azt mondja az egyik, hogy nézzétek csak, Pityu nem mozog. Megfordította, azt mondja nagy ijedten, hogy vérzik a szája. Megfordítottuk, a szemei fel voltak fordulva, osztán láttuk, hogy egy halottat kabátoztunk. Megállapították, hogy ahogy a másik gyerek ráütött a kabáttal, elesett, és az állával egy, a szalma közt rejtőző fadarabra esett, és eltört a nyaka. Az eredmény: nem volt szabad többet kabátozni.

A TIZENEGYEDIK LEVÉL,

*amely az első levél tizenegyedik része, és amelyből kiderül, hogy aki keres,
az néha télen is talál munkát*

1927-ben Fernbach Károlynál voltam részes. Tavasszal kukoricát ültettünk, később kapáltuk, majd fattyasztuk. Nyáron arattunk, ősszel kukoricát törtünk. Téltre meg Evetovics Péter sógorom – szabadkai születésű volt, az apja bunyevác volt, nagyon jó ember volt, és a sógorok közt ő volt az első, aki meghalt – beszegődött egy pálinkafőzőhöz papramorgót⁶⁶ főzni.

A pálinkafőző kazán kerekre volt szerelve, úgyhogy két ló odahúzta, ahova kellett. Ugyanis a bortermelők, amikor kipréselték a szőlőt szüretkor, a törköt⁶⁷ beleöntötték egy nagy kádba, nyakon öntötték vízzel, majd jól lesarazták, hogy nyugodtabban megforrhasson. Télen osztán kihívták a pálinkafőzőt. Az két lóval odahúzatta a kazánt az udvarra, oszt ott helyben kifőzték a pálinkát. Azt mondták, hogy nagyon jó a törköpálinka, de én nem szerettem, mert nagyon erős pálinkaíze volt. Sose szerettem a pálinkát. Azaz hogy hazudok, mert itt Itararén volt

■

⁶⁶ 'pálinkát'

⁶⁷ 'törkölyt'

egy osztrák tanyaszomszédunk, cukornádpálinka-főzéssel foglalkozott. Egyszer az öreg Grabermaier adott egy pohár hatéves pálinkát. Azt megszerettem, mert az igazán jó volt. Ugyanis eltett 100 litert a saját használatára, de csak kóstolót adott belőle, el nem adott semennyiért se belőle. 1937-ben meglátogatta az itteni magyar kolóniát Szentmiklósy Andor miniszteri tanácsos, adott neki is egy kis kóstolót. Nagyon megszerette. Hosszas kérésre adott neki ingyen két litert.

Azon a télen a sógor nekem is szerzett helyet. Probojcevic Jóska bácsihoz beajánlott kocsisnak. Egész télen ott kocsiskodtam. Volt neki úgy 20 lánc körül földje, sok szőleje, jó bora, de nekem „fokhagymás” volt. Néha, ha lent volt dolgom a pincében, a lopóval kihúztam egy-két kortyot. Sokat nem mertem, mert féltem, hogy észreveszi rajtam. Télen a trágyát hordtuk ki a földekre, és szórtuk szét. Az egyik darab földje kiment a Palicsi-tóig. Akkor láttam életemben először olyan nagy vizet. A tó széle nádas meg kákás volt. Tavasszal osztán szántogattunk, csak úgy két-két lóval ekénként. Vetegettük a zabot, a tavaszi árpát, kukoricát. 300 dinár volt a havi fizetésem. Vettem magamnak egy öltözet barna szövetruhát, pörge szélű kalapot. Apám nagyon megharagudott érte, pedig ha otthon maradok, semmit se kerestem volna egész télen, és még enni is otthon ettem volna. De apám nagyon pénzéhes ember volt.

A TIZENKETTEDIK LEVÉL,

amely az első levél tizenkettedik része, és amelyben a Brazíliába való kitelepülés indítékairól és körülményeiről lesz szó

Májusban haza kellett mennem, mert apám meg a két öcsém kijöttek Brazíliába. Én, Bálint bátyám, Lidi húgom meg anyám otthon maradtunk, mert a ház árából nem futotta több hajójegyre. Ugyanis a Hamburg Dél-amerikai Hajótársaságnak volt egy zsidó ügynöke, aki – annak dacára, hogy a brazil állam 1924-ben megszüntette az ingyen bevándorlást – továbbra is bolondította a népet. (Addig ugyanis a földmunkásokat a brazil állam ingyen vitette ki, de a kivándorló családban legkevesebb három munkaerőnek kellett lenni, és köteleznie kellett magát, hogy három évig a kávéültetvényeken fog dolgozni. De mikor kiértek, mindenki oda ment, ahová akart.) Különösen Morovicáról

•

jöttek volna ki sokan. Pacserről csak mink jöttünk. Böce sógor azt mondta, hogy ő majd csak akkor jön ki Brazíliába, ha gyalog vagy kocsival lehet átjönni a tengeren. Mind eladogatták mindenüket. A zsidónak meg – valahányszor kiment – mindég kellett valamire pénzt adni. Kitűzték az indulás napját is. De kijött egy másik ügynök, és az felrobbantotta a bombát, vagyis hogy csak azok mehetnek, akiknek van pénzük a hajójegyet kifizetni.

Sokan nem bírták, mert a pénzük nem futotta, és teljesen semmi nélkül maradtak, mert a zsidó minden pénzüket kicsalta. A pórul jártak beperelték a hajóstársaságot, és kártérítést kaptak. Az egyik öcsém helyett én jöttem volna ki, de mivel a következő évben már katonai sorozásra kellett mennem, így nem adtak útlevelet. Így én otthon maradtam még egy évet. De mivel nem akartam a Sándor király madárijesztője lenni, 1929 áprilisában átszöktem Magyarországra.

A magyarokkal egyébként nagyon gorombán bántak. Még nagyon élt bennük a magyargyűlölet.

Szabadkán, a Wesselényi úton többször láttam a katonákat elnyűtt, agyonfoltozott nadrágban meg blúzban, ahogy mentek ki gyakorlatozni. Némelyiknek a cipője is úgy tátogott, mint valami kiéhezett aligátor. Az időben a civil lakosság nagyon lenézte őket, hogy még rendes ruhát se tudott a király a katonáinak adni. Semmi kedvem se volt olyan madárijesztő lenni.

A TIZENHARMADIK LEVÉL,

amely az első levél tizenharmadik része, és amelyben régi emlékek sorjáznak

Szerettem Szabadkán. Azért is, mert vasárnaponként kimentem a korzóra. A korzó a Kossuth utca volt. A városház tértől ki az állomás térig terjedt. Abban az időben sok pacséri lány cselédeskedett a városban, és mindég találkoztam néhány ismerőssel. Ott kezdtem kurizálni előbb Szilágyi Marisnak, majd később Kapusi Julcsának. A korzózás abból állt, hogy sétáltunk a Kossuth utca egyik végétől a másikig oda meg vissza. Néha közénk keveredett egy fiáker a bakon köcsögkalapú kocsissal. (A köcsögkalap – ha nem tudná – amolyan kerek tetejű,

pörge szélű kemény fejfedő volt. Én nem szerettem, mert bütyköt tört az ember fején, olyan kemény volt.)

Akkortájt a taxi még megbízhatatlan alkalmatosság volt. Akkor még nem nagy jövőt jósoltak neki, mert az embernek a szél mind felborzolta a haját, ha beleült. És akkorákat pöfögött, hogy elijesztett minden jószágot. A hintó igen! Az kényelmes, csendes járású volt a fehér gumikerekeivel. Csak a ló patkójának egyenletes kopogása zavarta a csendet. Szép volt. Esténként sokszor elnézegettem, ahogy a kövezet a patkó alatt a ló minden lépésénél szikrát vetett. Kétféle hintó volt. A csukott – azon csak a kocsis bakja volt kint. A nyitottnak meg olyan lecsukható fedele volt, mint az első Ford kocsiknak.

Egyszer mentem Szabadkára vonaton. Ahogy odaért Sándorhoz (Szabadka külvárosa), a híd alól egy villamos bújt ki, oszt ment a város felé. Egy idősebb néni meglátta, meglöki a lányát, oszt azt mondja nagy csodálkozva:

– Nézd, lányom, mi lehet az, se nem füstöl, se ló nem húzza, oszt mégis hogy szalad! A lánya próbálta neki megmagyarázni, hogy az villamos, édesanyám. De a néni sehogyan se tudta megérteni, hogy hogy hajthassa azt a villám, mikor el sincs borulva.

Pacséron is elég sok baja volt a vállalatnak, mikor a villanyt vezették be. Ha jól emlékszem rá, 1924-ben. Sokan azért nem vezették be a villanyt, mert féltek, hogy a drót odacsalja a villámot. Volt, aki még a háza előtt se akarta megengedni, hogy elvezessék, mert félt a villámtól.

Egy másik érdekes eset. Még suttyó legény voltam. Rózsa Sándor bácsinak volt az első rádiója Pacséron. Ott volt a kocsmája a kövesúton, a Kisgödör utca sarkán. (Ott közel a Zöld utcához.) Odajártunk csodálkozni, hogy Budapestről milyen szép zenét meg beszédek lehetett hallani. Szerbiának még nem volt rádióleadója. Minden vasárnap dél előtt közvetítette a budapesti bazilikából a misét. A végén elénekelték a himnuszt. Egy vasárnap én is elmentem meghallgatni. Mikor a rádió a himnuszt kezdte, becsukták az ajtót, és mindenki állva, kalappal a

•

kézben, síri csendben hallgatta. Egyszer csak kinyílik az ajtó, és bekukkant rajta egy policáj. Sándor bácsi ijedtében olyan fehér lett, mint a fal. De szerencsére, ha jól emlékszem vissza, Csányi Sándor volt a rendőr. Csak benézett, oszt hirtelen, hogy a másik be ne lássson, becsukta az ajtót. Még hallottuk, hogy mondta a társának szerbül:

– Nincs bent senki – oszt mentek tovább.

Egy vasárnap meg egy idős bácsi azon vitatkozott Ratkai Lajossal, hogy az nem igaz, hogy a levegőben jön a hang meg a zene. Ott bent valahol eldugva egy gramofon szól, oszt a dróton (az antennán) mén oda a hang a rádióba. Hiába magyarázták neki, sehogy se értette meg. Végül felkelt, kivette a szájából a hosszú, görbe szárú pipáját, kivette belőle a szárát, a pipát letette a pultra, a szárát meg letette úgy egy méternyi távolságra a pipától, és azt mondja Ratkainak:

– Hát az istenit, most szídd ezt a pipát! A pipa itt van a szára meg ott! Ilyen keményfejűek is voltak. Én megértettem, mert mindég szerettem a tudományt, de a televíziót én se hittem, hogy megvalósul.

A TIZENNEGYEDIK LEVÉL

– kelte 1983. május 5-e –, amelyben egy sajtóságos népességi statisztikáról olvashatunk, továbbá amelyben a barátokra való emlékezés kapcsán kerülnek felszínre a régi emlékek

A honvágy is csak olyan visszaemlékezéssé vált már, mert tudom, hogyha hazamennék, már alig találnék ismerőst vagy rokont, sőt azt hiszem, hogy Pacséron a faluban se ismerném már ki magamat. Mert ahogy 50 év alatt nagy változás ment végbe itt, azt hiszem, hogy Pacsér se maradt el a kor követelte modernizálástól. 1929-ben, mikor eljöttem Pacsérről úgy 10-11 000 lakosa lehetett. Most, úgy gondolom, hogy a duplája lehet. 35-ben, mikor Itararéra jöttem, a falunak alig volt 10 000 lakosa. Most meghaladja a 45 000-et. 1933-ban S. Paulónak alig volt több mint 800 000 [lakosa] (Budapestnek egymillió-kétszázezer volt). Ma S. Pauló lakossága meghaladja a 13 milliót. Az ország lakossága 33-ban 30 millió körül volt, most már meghaladja a 140 milliót. A második háború után 8 millió vándorolt be.

Írja, hogy a legjobb barátaim: Varga Albert meg Józsi, Gulyás Feri, Borbély Imre meghaltak. Bogosity Feri megtartotta a régi szokását, hogy mindenkiből tréfát csinál? Vasárnap délutánonként kimentünk az állomásra, amolyan korzó volt, várni a vonatot. Feri mindég körül volt állva, a tréfáit hallgatták.

Írja, hogy január 15-én leesett az első hó, de mindjárt el is olvadt, vagyis a tél se olyan, mint régen.

1929-ben január, február meg márciusban olyan nagy havazások voltak, hogy én is két hónapig hánytam a havat a vasúton napszamba. Ugyanis nappal kitisztítottuk a levágásokból a havat, reggelre telehordta a szél, és kezdtük minden nap előlről, hogy a vonat mehessen. Volt egy óra ebédidő, de senki se ült le enni, csak úgy gyöszmékelve⁶⁸ ettük meg a kenyeret, szalonnát vagy kolbászt egy fej vöröshagymával. Alig nyeltük le az utolsó falatot, fogtuk a lapátot, oszt mentünk dolgozni, nem lehetett megállni. Tüzet gyújtani se, mert utána megdermedt volna az ember. Lehetett szánkózni, korcsolyázni, na meg csúszkálni.

Téli esteken összejöttünk, leginkább Varga Albertéknál, osztán ha volt néhány lány meg citorás, akkor olyan poszetát⁶⁹ csaptunk, hogy néha éjfélig is eltartott. A citorásnak meg közösen megfizettük a leszakadt húrokat. Italt nem vihetett senki se, mert az hama verekedést okozott. Néha a rendőrök szétzavarták a társaságot, mert nem volt szabad csinálni.

Ha elég nagy volt a hó, akkor vasárnap délutánonként befogtak a szánkóba csak azért is, hogy a lovakat megjártassák. Megpakolták legényekkel, lányokkal, oszt a faluban le-fel jártatták a lovakat, mink meg rágyújtottunk a nótákra egész délután, hogy rekedtre daloltuk magunkat. Néha átmentünk Morovicára is, vagy pedig a kenderáztató jegén csúszkáltunk. Akinek volt korcsolyája, az korcsolyázott. De alig

⁶⁸ 'gyöszmékelve'

⁶⁹ 'házi táncmulatság'

•

volt néhánynak. Mink, akiknek nem jutott rávaló, két cipőnagyságú deszkadarabra ráerősítettünk két vastag drótot, a cipőre kötöttük, osztán azon korcsolyáztunk. Persze nem volt olyan alkalmas, mint a vaskorcsolya, de érdekesebb volt, mert azt mink csináltuk. Szánkót is csináltunk. Két deszkának lekerekítettük az egyik végét, két vagy három deszkát keresztbe szegeztünk rajta, darab kötelet kötöttünk rá, oszt kész volt a szánkó. Persze a jobb módúaknak szépen kidolgozott, akác vagy egyéb keményfából [készült] szánkójuk volt.

Néha, de leginkább az iskolában, olyan hólabdacsatákat vívtunk, hogy a csatakiáltások kilométerre is elhallatszottak.

Az udvaron vagy a Csorda téren olyan hóembereket csináltunk, hogy öröm volt nézni! Pipát is tettünk a szájába. Faszénnel szép gombokat rajzoltunk a kabátjára. Az udvarunkon néha egész télen is megvolt. Ha éjjel hó esett, akkor reggel szépen letakarítottuk a ráakódott havat. A Csorda téren nem sokáig maradt meg, mert mindég került olyan, aki szétverte.

Úgy hat-hét éves lehettem, nagy havazás volt. Anyám, mikor elment hazulról, és szülénk nagyon gyengén látott, hogy ki ne mehessünk a házból, eldugta a cipőnket. De nem volt nagy baj, mert elszöktünk. Én meg Józsi öcsém. Egy ingben, mezítláb lementünk a folyóra csúszkálni. Mikor kimentünk, elejével fáztam, de elkezdtem szaladgálni a hóban, alig egy perc múltán úgy égett a lábom, mintha tűz égett volna benne. Persze nem lehetett megállni. Egyszer Józsi öcsém megállt egy kicsit, oszt elkezdett ríni, mert leragadt a jégre a talpa. Elrántottuk onnan, de többet nem mert lemenni.

Egyszer az orvos megállított az utcán, oszt kérdi, hogy ki fia vagyok. Mondom neki, hogy a Trombitás Tóth Lajosé. Azt mondja, hát fiam, csak szaladgálj, mert még a tik házatoknál nem voltam. Pedig nyolcan voltunk testvérek!

Egyszer, emlékszem, hogy torokfájásunk volt, akkor volt nálunk az orvos. De az iskolát is becsukták majd egy hónapra! Ez 1914-ben vagy 15-ben volt. Egyébként egészségesek voltunk.

A TIZENÖTÖDIK LEVÉL

– kelte 1985. július 15-e –, amelyben a régi disznótorokra való emlékezés mellett a város névadó folyójának, Itararénak a legendájával is megismerkedhetünk

Kicsit irigykedve gondolok az otthoni disznóvágásokra. Sok szép emlék van róla. A jó hurka, kolbász, fánk, na meg a jó paprikásnak, töltött káposztának még 56 év után is a számban van az íze. Itten Itararén nem szabad disznót tartani, mert a rossz szag nagyon elterjed a környéken, no meg az éghajlat miatt sem. A disznóhúsevés egészségtelen. Ha beteg az ember, az orvos legelőször is a disznóhúst, a kávé meg a cigarettát tiltja el. Az öreg magyarok között sokan a disznóhúsnek lettek az áldozatai, mert nem tudták elképzelni, hogy a disznóhús árt az embernek, mert nehéz, zsíros étel, és az itteni meleg éghajlaton nem jó.

És most a legenda:

Taiguára a guananyáz törzs bátor harcosa halálosan beleszeretett a szomszédos tupiguarani törzs legszebb leányába, Uaririba. Hogy bizonyítsa nagy szerelmét, Taiguará mindennap lemerült a taba (a törzs nagy háza) mellett folydogáló kristálytisza vízű folyóba, és gyönyörű



Disznóölés Tóthéknál a narancsfák alatt.

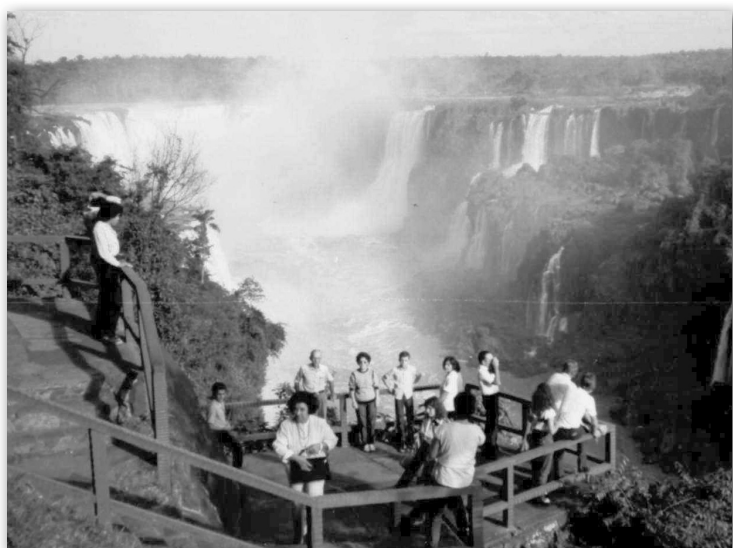
Édesapám (áll), édesanyám, Maris (Imre öcsém felesége), Bálint, leguzsgolva én. A mi szállásunkon 1939-ben

szép, fényes, a szivárvány minden színében ragyogó kövecskéket hozott fel, ami mindég nagy örömet szerzett Uaririnek.

Egyszer, mikor Taiguará lemerült a vízbe, belevágta a fejét egy a víz alatt rejtőző hegyes kőbe. A vére pirosra festette a folyó vizét, és Taiguará eltűnt örökre. Amikor Uariri megtudta, hogy mi történt a kedvesével, utána vetette magát, és ő is eltűnt örökre a vízben.

Azon az éjjelen mindkét törzs lakói kimentek a rétre, ahol nagy hajszével búcsúztatták el őket.

Uirapurú, a madarak istene megvitte a szomorú hírt Tupának, az ézengés istenének. Tupā meghallgatta Uirapurút, és nagy haragra gerjedt. Megígérte, hogy bosszút áll értük a folyón. Úgy is lett. Eget-földet megrengető dörgésbe kezdett. Még Jaci (a hold) is a legsötétebb felhő mögé bújt ijedtében. A föld is meghasadt, és a folyó is a hasadékban, a kövek között keresett magának menedéket. Az indiánok is földre vetették magukat, mert féltek a Tupā haragjától, és kórusban kiáltották: Itararé, Itararé, Itararé! Így akarták tudtára adni a felháborodott Tupának, hogy a folyó a föld alá, a hasadékba, a kövek közé bújt szegyenében.



Az Iguazú-vízesés

Ez Itararé legendája egy régi indián szájhagyomány szerint.

Itararé víz vájta követ jelent, Itaporanga meg gyönyörű követ, így én tupigurani nyelven *Vízvájta kő város, Gyönyörű kő utcájában lakom.*

Most pedig, hogy érthetőbb legyen az Itararé legendája, megírom, hogy mi a valóság belőle. Az Itararé folyó két kilométerre van a várostól, (és) több mint 30 méter mélyen a város felszíne alatt. A folyó, mielőtt megközelíti a várost, mintegy 3 kilométer hosszan teljesen a föld alatt folyik, úgyhogy a vasúti töltést minden különösebb megerősítés nélkül ráépítették a folyóra. Nagyon köves vidék. Csak itt-ott van egy szelelőlyuk, ahol lehet hallani a víz zuhogását, de a vizet nem látni, mert néhol 30 méter mélyen folyik. A Barreira nevű barlangban lát ismét napvilágot. A barlangból a víz mintegy 20-25 méteres szakadékba rohan tovább.

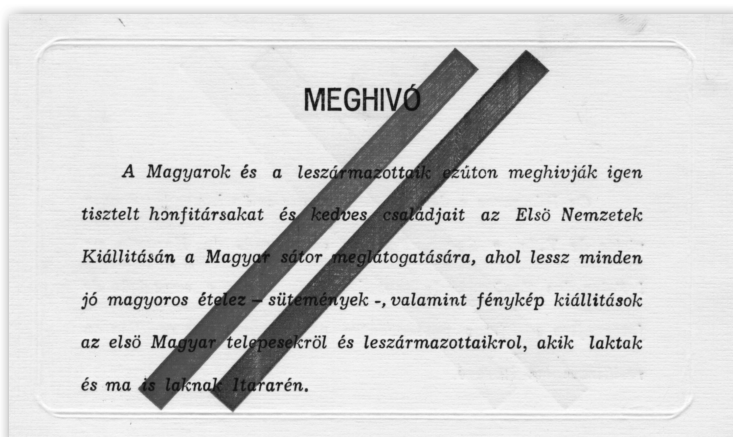
1939-ben ifjú Horthy Miklós Rióban volt nagykövet, oszt háromszor volt itt a magyar kolónián. (Akkor több mint 100 magyar család [élt itt].) Azt mondta, hogy napokig is el tudná hallgatni a víz zuhogását.

A TIZENHATODIK LEVÉL

*– kelte 1987. december 3-a –, amelyben egy hasznos kezdeményezésről,
a Mákvirág együttes braziliai látogatásáról és egy sikeres magyar estről
tájékozódhatunk*

Eltérve a szokásoktól most nem küldök karácsonyi képeslapot, hanem küldök egy fényképet. Az Itararé folyó ebben a barlangban lát újra napvilágot. Az itararé elöljáróság kezdeményezésére amolyan nemzetek hónapját csináltak októberből. A város épített kilenc barakkot, minden nemzetnek és leszármazottaiknak egyet. Októberben minden szombat és vasárnap este egy-egy nemzetnek az ünnepe volt. A magyar ünnep október 24-én volt. Az volt a legjobban sikerült feszt. Az ünnepségen részt vett Terjék Mihály, a Sao Pauló-i magyar konzul is a Mákvirág dalos együttesel, akik a Rio de Janeiróban megtartott magyar héten is részt vettek. (Budapestről jöttek.) Mind a konzul, mind a Mákvirágok nagyon meg voltak elégedve a fogadtatásukkal, meg nagyon szépnek találták a barlangot.

A vacsora a szenzala szállóban volt. Mintegy ötvenen vettünk rajta részt, magyarok és a leszármazottak, valamint az itararéi polgármester és felesége. A vacsora kezdetén én üdvözöltem rövid beszédben a vendégeket.



Fenn: Meghívó.

Lenn: Az itararéi barlangnál. Balról jobbra: Halcsik András, Horváth Károly Mákv., Gyurica Gábor tolmács, Kátai Zoltán Mákv. Előtte: Pólai István tanár, előtte a szakállas Szíjjártó Csaba Mákv., a korlátnál Lajos fiam, mellette Halcsik Ferenc, mellette kék ruhában Terjék Mihály konzul, előtte Mihók Frigyes és a korlátnál én vagyok Itararé, 1987. október 24.

Most csak annyit, hogy a káposztás, a tökös, a lekváros rétest, a lekváros palacsintát, a piskótát, a marhapaprikást nagyon megszerették a brazilok. Mind újdonság volt nekik. Minden ételnek, süteménynek magyarul írtuk ki a nevét, és ez felkeltette az érdeklődésüket. A bevételek jótékonyági célokra lettek felajánlva. A magyar barakk jövedelme a szegény gyerekek otthonának lett adva.

A TIZENHETEDIK LEVÉL

– kelte 1990. október 26-a –, amelyben arról értesülünk, hogy a szülőfaluról készült régi képeslapok – a távoli, az elhagyott haza emlékét idézve – könnyeket csálnak a kivándoroltak, a messzire kerültek szemébe, illetve hogy Feri bácsi az emlékeiről olykor-olykor a helyi újságokban is beszámol

A márciusban írt levelét megkaptam, és nagyon megörültem neki, különösen a pacséri képeknek. Józsi öcsémnek is kihullottak a könnyei, amikor nézte őket. Hogy is ne! Hiszen az életünk legboldogabb napjait éltük le azokban az utcákban. (Szívből köszönjük a füzetet.) De egyes újabb képekről azt látom, hogy Pacsér nem nagyon változott meg. A Nagy Béla- meg a Huncinger-boltokra nagyon jól emlékszem. A Huncinger boltja a 20-as években mozi volt. Sokat néztük benne a Miki egeret meg a Chaplint, Harold Lloyd meg Zorro és Huru komédiáit. Maga talán nem sokat tud róluk, de akkor világhírűek voltak. Persze még némafilmek voltak, de nagyon sokat nevtünk rajtuk.

A vasútállomásra is jól emlékszem. Az első világháború alatt sokat jártunk ki anyámmal a Szerbiából visszaérkező sebesült katonákat nézni. Anyám mindég vitt nekik valami kalácsot. Egytől vett két rézmozsarat. A nagyobb lehetett olyan öt- vagy hatkilós, kihozta Brazíliába, nem akart megválni a sabáci mozsártól, nagyon vigyázott rá.

Augusztus 28-án, a 96 éves Itararé születésnapján megjelent a harmadik dolgozatom az itteni *O Guarani* hetilapban *Keserves utazásom Budapestről Itararéig* címmel. A jobb hangzás miatt adtam neki ezt a címet, mert a valóságban Pacséron kezdtem, tehát Pacsértől Itararéig. Sok gratulálást kaptam az itteni magyar, német, lengyel meg litván kolónia tagjaitól. Úgy jártak sokan, mint Mihók Jani, nem tudta visszatartani a könnyeit. A régi utazásra való visszaemlékezés könnyeket

csalt a szemükbe. A csaknem egy hónapig tartó tengeri utazás, mert akkor még a legtöbbjük fiatal gyerek volt, és a legtöbbjük úgy járt, mint én. Nem értette a nyelvet, nem ismerte a szokásokat, a pénzt; oda ment, ahova vitték. Nagyon nehéz napok voltak, de érdekesek is.

Írja, hogyha otthon maradtam volna, csak „tengeri” fürdőt vehettem volna. Elárulom, hogy 1927-ben néhányszor megfürdöttem a bácskai tengerben. Szabadkán Probojcsjevics Jóska bácsinál szolgáltam, és volt neki egy darab földje, lement a Palicsi-tóig. Mikor ott dolgoztunk, minden délben megfürdöttünk benne. Persze „tengeri” fürdőt is elég sokat vettem, különösen kapáláskor. Ezeket és az ezekhez hasonló dolgokat néha megvitattuk itt is Józsvival meg Bálinttal (még élt), hogyha otthon maradtunk volna, nemcsak a tengert, hanem nagyon sok mindent nem láttunk volna, na meg nem tudtunk volna. Megismertük sok nép szokását, mert itt Itararén tizennégy nemzetiség lakosa él, és közülük még sokan tartják a nemzeti szokásaikat. Van itten egy ruszki szomszédom. Csak úgy köszönünk: dobre jutro, harasó...

A TIZENNYOLCADIK LEVÉL

– kelte 1992. november 3-a –, amelyből kiderül, hogy néha a levelek is elkallódnak, továbbá hogy a valóság most sem egyezik a képzelet szülte adatokkal, és hogy a Jehova követőinek vezetői – akárcsak más földi balandók – nagyon is ragaszkodnak az evilági javakhoz

Kedves Pénovátz úr, nekem is nagy örömet okozott a levele, mert az igazat mondva nemigen bíztam benne, hogy a leveletem megkapja. (Ugye érti, hogy mire gondolok!) Mert már előbb írtam egy hosszú levelet, amiben leírtam, hogy milyen a trópusi eső. De mivelhogy nem említette a levelében, valószínűleg nem kapta meg. (A másodlatot elküldtem a Szülőföldünk rádió szerkesztőségének Budapestre. Nagyon érdekesnek találták.) Ja, meg úgy hallom a hírekben, hogy a fegyverek már kevesebbet dörögnek.

Én Pacsér lakosságát úgy számítottam ki, hogy a mi házszámunk 989-es volt. De azután még sok házat építettek, és házanként csak öt személyt számítva jutottam el annyi számig.⁷⁰ Tehát csalódtam. Írja, hogy ritkaságszámba megy a háromgyerekes család.

⁷⁰ Lásd a 14. levél adatait!

Nekem van két leányom és egy fiam. Házasok. Kilenc unokám van. A napokban találkoztam egy keresztkomámmal. Már rég nem lakik Itararén. Kétszer nősült, és tizenegy családja van. Az apja szomszédom volt a tanyán, szintén kétszer nősült és tizennégy családja volt neki.

Október 22-én Józsi öcsém reggel rosszul érezte magát. Bevitték a kórházba. Odaérve mintegy 10 perc múlva meghalt. Mivel Jehova követője volt, a hittestvérei mindjárt kivitték, és intézkedtek a temetésről. Mindjárt a tudunkra is adták, hogy mindenét a templomra hagyta. Nemigen hittük el, de utánanéztünk, hát tényleg hivatalosan a templomra hagyta a házat. De csak a házat, a bútort nem. De a kulcsot nem akarják ideadni, hogy kivigyük a bútorokat. Most az ügyvéd kezében van a dolog. Tehát ez a vallás. Legjobban csak a pénz érdekli őket. Halcsik Pista is három szép házat hagyott nekik.



Nagyapa és Andriska unokája tricikliversenyre készül

A TIZENKILENCEDIK LEVÉL

– kelte 1993. február 10-e –, amelyből kiderül, hogy Braziliában sem hiszi el mindenki az újságban olvasottakat, ezenkívül szó esik még a ragadványnevek használatáról és egy furcsa déd-unokatestvéri találkozásról is

Az itteni hetilap (*O Guarani*) karácsonyi számába írtam egy cikket. Megírtam benne Pacsér holdfogyatkozáshoz hasonló összemenését. Sokan érdekesnek találták, mert ilyen eseteket az itteni hírekben nem lehet hallani. De a kommunistákkal rokonszenvezők nem akarták elhinni. Azt állítják, hogy mindezt én találtam ki. Megírtam, hogy a háború⁷¹ nem ért oda, csak a következményeit szenvedik.

Az azonos nevű családok előneveire nemigen emlékszem. Csupán a Zubi Kovácsokét⁷² tudom. Egyik elődjük (én nem ismertem) szerette a borocskát, és borgőzös fejjel elkezdett táncolni, és a tánc ütemére mondogatta, hogy *hopp zub, hopp zub*, és végül megkapta a Zubi Kovács nevet. De a Tótokra nem nagyon emlékszem. Annyit tudok, hogy abban az időben négy Tóth Lajos volt Pacséron: *Baradiczkó* Tóth Lajos, *Zsódos* Tóth Lajos, *Harangozó* Tóth Lajos (mert a református templomban volt harangozó), édesapám pedig, mivel vagy húsz évig fújta a nagykontrát a Sárközi Pista bácsi bandájában, kapta a *Trombitás* Tóth Lajos nevet. De a mi családfánk nem tartozik egyikhez sem. Az én dédöregapámnak Jászberény környékén nagy nemesi birtokja volt, és mint nemes tevékenyen részt vett az 1848-as szabadságharcban. A szabadságharc elvesztése után bujdosni kellett neki. Morovicán telepedett le. A nevét megváltoztatta Galambosnak, de a Tóth okmányait megőrizte. A megmaradt pénzén és egyéb értékein vett egy kis házat meg egy kocsit, lovat, és fuvarozással kereste kenyerét. Édesapám még

⁷¹ Az 1991 és 1995 között dúló balkáni háborúk, melyek végül is Jugoszlávia felbomlásához vezettek.

⁷² Nemcsak a Kovács nevéek között használatos megkülönböztető elemként a Zubi előnév, hanem a Varga nevezetűek között is. Ez utóbbiakéra már 1788. október 12-e óta van írásos adatunk, ugyanis a református egyházközség anyakönyveinek tanúsága szerint ezen a napon Zubi Varga György és felesége, Szathmári Sára tartotta keresztvíz alá Máji István fiát, Istvánt.

Morovicán született 1873-ban, de a négy testvére: Bálint, Sándor, József és András már Pacséron születtek. Öregapánkra nem emlékszek, csak a temetésére 1915 vagy 1916-ban. Szülénket már ismertem. Ő 1922-ben vagy 23-ban halt meg.

Itt megemlítek egy érdekes esetet. 1949-ben eladtuk a földünket, és én bejöttem Itararéra lakni. Többször kérdezték tőlem, hogy a Toti rokonom-e. Nem, mert nem is ismertem. Az itteni repülőtéren dolgozott. Egyszer Lajos fiam – 8 éves volt – azt mondja, hogy szeretne egyszer repülőgépet látni a földön. Kimentünk egy vasárnap megnézni. Egyszer odajön egy bácsi. Köszönt, majd beszélgettünk. Egyszer kérdezi, hogy nem ismerem ötet. Mondom, hogy nem. Bemutatkozik: Toti Orlando vagyok. (Ő ismert engem.) Ő olasz, még fiatalkorában jött ki Brazíliába. Tudta, hogy én magyar vagyok. Egyszer azt mondja, hogy az ő dédöregapja is magyar volt. A kérdésemre ugyanazt a históriát mondta el, ami az én dédöregapámmal is történt. Nemes volt, és a szabadságharc leverése után kimenekült Itáliába. Ott megnősült, és ott is maradt. Kérem tőle, hogy emlékszik-e rá, hogy mi volt a falu neve. Gondolkozott. Egyszer csak mondja, hogy olyan százbirini, ilyesvalami volt a neve. Fogtam egy papírt, és ráírtam Jászberény. Ő: ez az hát, ismerem. (Úgy a talián, mint a portugál a j betűt zsének ejtik, és a Tóthot is Totinak ejtik ki.) Kezet nyújtok neki, és mondom: hát akkor szervusz, rokon, és elmondtam neki az én dédöregapám históriáját. Meggyőződött róla, hogy valószínűleg rokonok vagyunk. Ugye milyen kerek a világ! Brazíliába kellett jönnünk rokont találni.

1922-ben összeültek a nagybátyáim nálunk, és elhatározták, azaz hogy megegyeztek és megbíztak egy ügyvédet, hogy menjen el Jászberénybe. Odaadták neki dédöregapám meglévő okmányait, hogy nézze meg, vissza lehetne-e kapni valamit a birtokból. Az ügyvéd visszaérve mondta, hogy megtalált mindent. Két falu tartozott a birtokához, de mutattak neki egy okmányt, amiben lemondott minden JÓSZÁGJÁRÓL az állam javára. Saját kezűleg írta alá.

A dolog csattanója, hogy dédöregapám írástudatlan ember volt, a nevét se tudta leírni.

•

A HUSZADIK LEVÉL

– kelte 1994. december 7-e –, amelyben a moravicai Kossuth-szoborra való visszaemlékezésen kívül szó esik a 87 éves Feri bácsi látási gondjairól és fizikai erőnlétéről, továbbá az élet múlandóságáról

Örömmel vettem kedves levelét a Kossuth Lajos szobrával. Még HALVÁNYAN emlékszem rá. Ha jól emlékszem, 1917-ben voltam édesanyámmal a morovici vásáron, akkor láttam.

Március 25-én bementem S. Paulóba. Bent voltam két hétig, új szemüveget csináltattam. Minden 3-4 évenként cserélni kell, mert a szemeim már nagyon használtak, és gyengülnek. Egyébként elég jól megvagyok. Naponta még vagy másfél órát taposom a bicikli pedálját. A családjaim örülnek neki, hogy a 87 évemmel még biciklizek.

Itten is fogyunk, magyarok. Március 26-án meghalt a 86 éves Kovács Andrásné Kanász Mária, bánáti volt. 27-én meg meghalt az ugyancsak 86 éves Halcsik Józsefné. Már csak négyen vagyunk a nagy magyar kolóniából.

A HUSZONEGYEDIK LEVÉL

– kelte 1996. február 2-a –, amelyben – ha érintőleg is, de – szó van a háború okozta gondokról, a brazíliai nyár viszontagságairól, az öregkor látási problémáiról, a hivatalnokok magatartásáról és a rengeteg eső okozta bajokról

Kívánom, hogy levelem golyómentesen érjen oda, és jó egészségben találja kedves családjaival együtt. A január 5-én⁷³ írt levelét 25-én megkaptam, megörültem neki, mert ebből azt látom, hogy a béke kezd helyrejönni.

Itt már a nyár tombol, azaz pörköl. Csak 38 fokos a meleg! Idehaza fürdőnadrágban, ing nélkül dicsérjük a Jézust, mert az ing, nadrág hihetetlenül nehéz. (Meleg.) De ott maguknál meg most minél nehezebb a gúnya, annál jobb.

■

⁷³ 1996. január 5-éről van szó.

•

Az én szememet a meleg nap nagyon sanyargatja. Kint egészen sötét szemüveggel járok. Új szemüveget majd csak úgy február utolján kapok. Amióta megoperálták a szemem, néha megyek az utcán, találkozok ismerőssel, és alig ismerem meg. De ha egy szép nő jön felém, nagyon szépen meglátom. (A természet csodája!)

Hogy a Toti Orlandóval találkozok-e? Már nyolc éve meghalt. A fiaival meg nem vagyok jóban, mert a városházán hivatalnokoskodnak, és néhány évvel ezelőtt összediskuráltam velük az adó miatt. Ugyanis behívtak, hogy 1989-ben nem fizettem ki a házádot. Bevittem az adóívet, hogy a bankban befizettem. Elkezdtek diskurálni, hogy nézzek utána, mert a bank nem fizette be. Mondtam, hogy ez a tik bajotok, keressétek a bankban. Elkezdtek gorombáskodni velem. Erre odavágtam nekik, hogy ha kifizetem, ez nektek borraivaló lesz. Nem fizetem ki, pereljete be! Nem pereltek. De a bankban utánanézttem, és kimutatták, hogy ki van fizetve. Az ilyesmi itten nem ritkaság.

Azt hiszem, hogy az ottani tévében is látták az itteni özönvizeket. Hihetetlen, azaz hogy rengeteg sok eső esett az idén. Házakat öntött el. Nagyon sokan elvesztették minden bútorukat, még a házukat is. Szomorú, hogy egész életében dolgozott, hogy legyen valamije, és az eső elviszi mindenét. Igaz, hogy sokan egész a folyópartra építették a házukat. Sokat meg a hegycsuszamlás temetett el a bentlakókkal együtt, mert itten nincs törvény, ami szabályozná, hogy hová és hogyan szabad építeni.

Mink itten Itararén ebből a részből szerencsések vagyunk. Itararé – mint Pacsér is – magaslaton fekszik. A víz leszalad bármilyen mennyiségű is. A völgyekben meg alig van ház. Igaz, hogy itten is van, aki a folyó tetejére, gerendákra építette a házat. Az én utcám 18 méter széles, és január 9-én az egész utcán mintegy arasznyi vastagon folyt a víz. Egy kicsit kezdtem aggódni, mert az udvarról nem bírt kifolyni a víz az utcára. De fél óra múlva elállt az eső, és nem lett semmi baj.

•

A HUSZONKETTEDIK LEVÉL

– kelte 1996. április 18-a –, amelyben szó lesz a Csantavérről kivándoroltakról, a braziliai magyar kolónia megszűntéről és az első szerető emlékééről

Kérdezi, hogy vannak-e Itararén csantavéri magyarok. (Ebből arra következtettek, hogy maga csantavéri.) Sajnos, de csak a temetőben. Ha jól emlékszem, hárman. Szepcsik István és a felesége, Tallós Piros csantavérik (voltak). A fia, István és családjáról mellékelve küldök két fényképet. (A felesége neve Juhász Ágnes volt.) Az öregnek volt még két lánya: Rozi és – ha jól emlékszem – Vera. Az öregebbik fia, Antal – Imre öcsémnek a veje – valahol az Amazonas környékén van. Nagy fazendája van, mintegy 2000 (kétezer) katasztrális hold. Őserdő. Alig tudnak rajta megélni, mert homok a talaj. Két-három évig terem valamit, de azután csak gazlik. De amióta Imre meghalt, nem tudok róluk semmi hírt.



Szepcsik István és családja 1941 augusztusában

Aztán volt még egy család, idős Körmöci János. (A temetőben nyugszik.) Volt két fia: János és Imre. A János felesége Lovas Erzsébet volt. Az Imre felesége neve Szepcsik Teréz volt. Már mind halottak. Itararén nincsenek semmi leszármazottaik, és semmit se tudok róluk.

Azt hiszem, hogy már megírtam, hogy 1938-tól 42-ig a négyéves maláriajárvány vetett véget a magyar meg az osztrák kolóniának. Mindenki menekült otthagya mindent, amit nem bírt eladni (mert nem volt vevő), és mentek az ország minden részébe, de a legtöbbször S. Paulóba. Mindössze hatan maradtunk magyarok meg négy osztrák Itararén, és a volt magyar kolónia egész területe ma már marhalegelő.

Mostan én is kérdezek. Kapusi Julis (a Zöld utcában nevelkedett, ő volt az első szeretőm Pacséron, a Gulyás Feri felesége lett) él-e még? Feri, tudom, hogy már nem él. Azt hiszem, hogy a volt barátaim közül már nincsen egy se az élők között.

A HUSZONHARMADIK LEVÉL,

amely 1998. április 20-a és 23-a között íródott, és amelyből megtudjuk, hogy hogyan ünnepelték március 15-ét az első világháború előtt, milyen változásokat hozott az impériumváltás, továbbá hogy a négy elemivel rendelkező Feri bácsiból új hazájában majdnem tanító lett

Március 15-ét harmadik osztályos koromig ünnepeltük az iskolában, de a faluban nem. A tanító előadást tartott a szabadságharcról, elénekeltük a *Kossuth-nótát*, a *Talpra magyart*, a *Himnuszt*, a *13 aradi vértanút*. A tanítónőnk Huszár Vilma kisasszony volt. A negyedik osztályban, 1919–20-ban Kincses Sándor volt a tanítónk. De akkor már nem volt szabad [március 15-ét ünnepelni]. A szerbek betiltották. Egyszer reggel a tanító bejött az osztályba, leült az asztalhoz, gondolkozott egy darabig, majd azt mondta, vegyétek elő az olvasókönyvet, és lapozzátok végig, és ahol a MAGYAR szó van, firkáljátok le, mert nem szabad többet a MAGYAR szót kimondani. Majd leborult az asztalra, és elkezdett hangosan sírni. Akkor még nem tudtuk megérteni az okát. Csak évek múlva értettem meg, hogy miért sírt. Mint magyarnak nagyon a szívére ütött a rendelet.

●

Az iskolai értesítő könyvecském még megvan. A hátulsó fedelén van a *Himnusz*. Szeretettel őrzöm. Pacséron nem ismertem senkit sem, aki részt vett volna a szabadságharcban. Dédőregapám, Tóth András mint nemes részt vett benne, de nem ismertem őtet sem. Hogy volt-e valami összeütközés a magyarok meg a szerbek között a faluban, nem tudok róla. Azt tudom, hogy [a szerbek] nagyon gyűlölték a magyarokat.

Egyszer négy szerb legény bement a Marton Imre kocsmájában tartott bálba. Leültek a padra, majd az egyik kigombolta a nadrágja elejét, és mutatta, hogy mi van ott. Valaki odahívta a szolgálatos rendőrt. Kitéssékeltte őket, és nem volt szabad neki többet bemenni.

Az én esetem a piros nadrággal is egyik bizonyága volt a magyarok gyűlöletének. 1921-ben valamiért el kellett mennem Vidity Milán bácsihoz. A piros nadrágba mentem. Közel a szerb templomhoz néhány suhanc gyerek körül vett, és le akarták venni rólam a piros nadrágot. Védekeztem, ahogyan tudtam, de már kerültek elő nagyobbak is, így jobbnak láttam elszaladni. És mivel kiskanász koromban sokat kellett szaladgálnom a disznók után, futósabb voltam, mint ők. Nem értek utol. Hazaérve elmeséltem az esetet, és mondtam, hogy nem veszem rám többet a piros nadrágot. Úgy is lett. Nem vettem rám többet, mert édesanyám befestette sötétkékre, és úgy viseltem el.

Nem vagyok irigy ember, de egy kicsit irigylem, hogy a meleg szobában kényelmesen ülve nézi a televízióban az adásokat, úgymint az 1848-as szabadságharc képsorozatát Magyarországról magyarul. Nekünk ez itten lehetetlen. Csak a Szülőföldünk rádió adásából halljuk, amikor lehet fogni, mert az itteni nyáron nem jön be a melegtől. Csak mostan, április derekán kezdett bejönni. És most már hogy hűl az idő, kezd bejönni.

1938-ban tanítónak akartak előléptetni. (Annak az volt az oka, hogy voltak iskolák, de nem volt tanító, azaz hogy hiányzott a tanító. Az időben az volt a helyzet – például ismertem egy fiatalembert, alig tudta a nevét leírni, és felvették a bankba dolgozni, mert nem volt kiképzett ember. Persze azután tanulni kellett neki.) A Londrina város polgármestere felajánlta, hogy a város fizet havonta 100 milreist. (Jó pénz volt!) A református egyház is adott volna ugyanannyit. Minden tanuló fizetett volna 5 milreist havonta. Jól kerestem volna, csak egy

volt a bibi. A második világháború szele már kezdett fújdogni. Már a német és a japán iskolákat kezdték becsukni, és én jobbnak láttam lemondani. Egy S. Paulo-i mechanikus foglalta el a helyemet, de csak két hónapig tanított, mert becsukták az iskolát. San Paulóban is volt négy magyar iskola. A magyar állam tartotta fenn őket. Hivatalosan elismertek voltak. Minden iskolának volt egy brazil tanítója, hetente egy órát tanított brazilul. De későbben a magyar iskolákat is becsukták. (Én nem bántam meg, hogy Itararén maradtam vattát ültetni, mert így legalább nem molesztáltak, és a vattatermés jól jövedelmezett.)

A HUSZONNEGYEDIK LEVÉL,

amely 2000. július 11-e és 24-e között íródott, és amelyből kiderül, hogy a 92 éves Feri bácsi küzd ugyan a látással, de szellemi frissessége még mindig kifogástalan

Máma [2000. július 11-én] elhatároztam, hogy hozzáfogok írni. De hogy mikor végezem be, nem tudom. Mert legalább egy hétig megtart megírni. (Ugyanis a szemeim nem sokáig bírják nézni a billentyűket, bár én a dolgom felől ráérnék.)

Kérdezi a levelében, hogy megtanultam-e portugálul? Portugálul nem, csak brazilul. Ugyanis a portugál beszéd nagyon eltér a braziltól. A portugál nem mondja, hogy brazil, hanem brasil. Sok szót egészen másképpen mondanak, úgyhogy nehéz megérteni a brazilnak. A brazil össze van keverve olasz, spanyol, latin és sok indián szavakkal, tehát a brazil és a portugál beszéd sokban különbözik egymástól. Mellékelve küldöm az Itararé legendáját. Már nem emlékszem rá, hogy annak idején küldtem-e magának, mert már vagy 15 évvel ezelőtt én fordítottam le magyarra. Tehát ez azt jelenti, hogy már megtanultam brazilul. A templomtéren csak brazilul pletykázunk. Néha magyarul is: Mihók Frigyessel meg Bagdal Jánossal meg Halcsik druszámmal. Halcsik Ilona két évvel ezelőtt volt Európában. Budapestet nem találta szépnek. (Persze nem járt a Duna-parton, nem is látta a Dunát.) Szabadkát sokkal szebbnek találta. Volt Csantavéren is, az apja szülőfalujában, azt se találta szépnek.

•

Írja, hogy mostanában Topolya néprajzával foglalkozik. 1928 nyarán ott dolgoztam, fagyaltot csináltam, és délutánonként árultam az utcán. (Nézze meg jól, hogy a szélmalomból van-e még valami!)

Vajdaság többi részéről nem sokat tudok. Csak Cservenkáig jártam, de akkor még 99%-ban németek lakták.

- És ezzel véget ért a braziliai levelek érkezése. Az életet mindig a derűsebb oldaláról néző Feri bácsi nem jelentkezett többé. Leveleiben sohasem kesergett, sohasem háborgott, mindent a maga természetes valójában fogadott el és élt át. A kihívásoktól sohasem rettent vissza, ellenkezőleg: higgadt ésszel, józan megfontoltsággal bátran vállalta a harcot, és végül is győzedelmeskedett. A huszonegy évig tartó levelezésünk során egyszer esett meg velem, hogy elérzékenyült. 91 éves korában, az 1999. november 28-án kezdett és december 1-jén befejezett levelében írta: „meglepett a *Szülőföldem szép határának* a 2. verse. Meglepett azért is, mert az iskolában nem tanultuk, azaz hogy nem ismertem. Különösen szíven ütött az utolsó verse: »Kisdéd hajlék, hol születtem, hej tőled be távol estem...« Meg is könnyeztem. Mert csak mostan éreztem át igazán, hogy hová jutottam a pacséri Könyves Kálmán utca 989-es háztól.”

•

•

•